

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 77 (17406)

2007 чылдың
ИЮЛЬ 5,
четверг

Номерни парлалгаже
дужааганы:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 17.30.
Садар өртээ 4 рубль.

• Конференция •

НИИТИЛЕЛ, ЭРГЕ-ЧАГЫРГА, БИЗНЕС

«Сибирьнин Улусчу Собор» (хурал, чыыш) девискээрлер аразынын шимчээшининиң тыва конференциязы болуп эрткен. «Сибирьде кижжи. Ниитилел, эрге-чагырга, бизнес—чугаадан демниг ажилдаарынче» деп темалыг айтырыгны аңаа чугаалаашкан. Чугааның үшкү киржикчизи бизнестин төлээзи маңаа келбээн. Эрге-чагырганы төлээлеп ТР-ниң Чазак Даргазынын Канцеляриязынын удуртукчузу Салим Кызыл-оол, ТР-ниң Чазак Даргазынын чөвүлекчизи Дина Оюн, килдиз начальниги Алексей Бурулдай болгаш Тываның хөй-ниити организацияларынын удуртукчулары конференцияга олурдушкан.

Федералдыг бүртүкел албанынын Тыва Республикада эргелениң медээзи-биле алырга, республикада 161 хөй-ниити организациязы бүртүктен болуп турар. Оларнын иштинде 24 профэвилел, 6 хоочуннар, 3 херээженнер, 7 аныяктар, 30 ажыг спорт-кадык-

шылга организациялары бар. РФ-тин Президентизиниң чанында Хөй-ниити палатазынын кежигүнү Наталья Ондарнын дыңнатканы-биле алырга, оларнын херек кырында чүгле 20 хирези ажилдап турар.

Салим Кызыл-оол санал бергеш, эрге-чагырга биле ниитилелдин аразында удур-дедир харылзааны чугаалажып тургаш экижидеринче, бир демниг ажилдаарынче база харылзажырынын төвү болур «Сибирьнин Улусчу Соборунун» Тывада салбырынын ажылын деткиринче конференциянын киржикчилериниң кичээнгеин угландырган.

Мурнады хөгжүдөр «Өөредилге», «Кадыкшыл» национал төлөвилелдерни боттандырырга хөй-ниити организацияларынын киржилгезиниң дугайында яамыларнын төлээлери конференцияга санал берген. Республиканың Кадык камгалал сайыдынын оралакчызынын хүлээлгезин күүседип турар Людмила Шруб Тывада

демографтыг байдалдың чогуучалыын айыткаш, мындыг сөстөрни онзалап чугаалаан: «Биске чүгле уругларны божурунче кыйгырыг херек эвес, кадык уругларны божурунче, келир үениң аныяк салгакчыларын кижизидеринге ада-иениң харысалгазын бедидеринче угланган кыйгырыг херек». «Тос Дээр» хамнар организациязынын удуртукчузу Ай-Чүрек Оюн сөс алгаш, аныяктарнын сагыш-сеткил кижизидилгезин экижидерин чугула айтырыг деп санаан. Ол ышкаш Тываның Херээженнер эвилелиниң даргазы Ирина Очур, республиканың Педиатрлар ассоциациязынын даргазы Ирина Маадыр-оол, эртемден Светлана Биче-оол, астролог Алексей Тевек конференцияга санал бергеннер.

«Сибирьнин Улусчу Собор» девискээрлер аразынын шимчээшиниң конференциязынга киржир делегаттарны тус чер салбырынын удуртукчузу Ольга Хомушкуну баштадыр конференция соңгаан. Чазактын парлалга албаны.

Июль 6-да XIV Далай-Лама
Башкынын төрүттүнген хүнү

ЭЧИС ЭНЕРЕЛДИҢ ХҮНҮ

Таптыг-ла 72 чыл бурунгаар чайнын кайгамчык хуулгазын хүнүнде (1935 чылдың июль 6-да) амгы үеде Будда-Ыдыктыг Далай-Лама Башкывыс төрүттүнген.

Үндезин Ыдык Башкывыс-бүгү делегейниң депшилгелиг чоннарынын сагыл четтирген Ыдык башкывыс.

Ыдыктыг Тывавыстың шажын чүдүлгелигери бо чылын утказы улуг Хүннү 15-ки удаа бүгү делегейниң депшилгелиг кижжи төрелгеттени-биле демей чангыс аай бедик сүзүглел байдалдыг байырлаар.

Ол ышкаш бо чылдың онзагай ылгалдыг чүүлү-Калачакра Өөредин езугаар Ыдыктыг башкывыс Хайыралыг Хаван чылында төрүт-

түнгени. Шажын чүдүлгевистиң катап эргилдезиниң чаа үе чадазынче Хайыралдыг Башкывыстың изин Тывавыска изээнинден бээр 15 чылдың нүүрүн үлежип турарывыс онза чүүл болур.

Чүдүлгевистиң чүүден артык хостуг үезинде «Шынның» шынчы бердинген чагыдыкчыларынга, хөй санныг номчукчуларынга, оларнын өмүнээзинде бүгүдеге бо Эчис Энерелдин Хүнүн уткуштур аваларнын аа сүдү дег арыг сеткилимден, алызындан авыралды, кедизинден кээргелди, эчизинден энерелди, кажан кезээде кадыкшылды, чаяаттыг шажынывыска чайгылыш чок бүзүрелди йөрээп, өөрүшкүнүн өндүр өөр сөстөрүн өргүдүм.

Николай КУУЛАР.

Зоя Намзырай

Чырыткылыг XIV-кү Далай-Лама Башкыга чалбарыг

Харлыг баштыг Гималайлар харап турар
Кайгамчыктыг Төвүт чурттан херелинер
Бүгү чырык делегейге чырыын чажып,
Буян-Кежик, Энерелди тарып чорзун!
Кижилерге ынакшылдыг көрүжүнер
Килең-бакты арыглай шаап чулундурзун!
Чырыткылыг Ыдык-Башкы Далай-Лама
Чырык Өндүр Бурганымга чалбарыдым!
Ак сүт ышкаш бадма чечээ изиндерден
Айыыл-халап, адаан-өжээн тайлып читсин!
Дээди Сеткил Эртинеги Бурганымга
Тейлеп алыин, Бурган Өршээ, Ыдык Башкым!
Мөңгө мөңги оваадайлыг Гималайлар,
Мөңгүн суглуг Улуг-Хемниг чуртувуска
Төвүт, тыва ийис чоннуң салгалдары
Төөгүде төнүп читпейин мандып артсын!
Арга-эзим, аржаан-суглуг, аңныг-мөңниг
Алдын, мөңгүн шыгжамырлыг Төвүт чуртка
Хараача дег мыйыс чүктээн сарлык инек
Каас ногаан одарларын шимеп чорзун!
Цампо далган, сарыг саржаг, ааржызы
Савазырап, аяк-сава долуп турзун!
Делегейниң Эртинеги Ыдык Башкы
Дээрде үскен Гималай дег мөңгө чорзун!

23.06.2007 чыл

Кызыл хоорайнын мэриясында

ШЫНАРЫ БАГАЙ АРАГА САДАРЫ ХОРУГЛУГ

Кызыл хоорайнын мэриязынын ээлчеглиг коллегия хуралына 2007 чылдың эрткен беш айларында шынары багай арага ишкеш, хорананганнарнын дугайында айтырыгны чугаалажып көргөн. Кадык камгалал талазы-биле комитеттин даргазы Валерий Ширипейниң дыңнатканы-биле алырга, эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, шынары багай арага ишкеш амы-тынындан чарылганнарнын саны 1,6 катап кызырылган, тодаргайлаарга, 18 кижжи хорананган.

Кызыл хоорайнын иштики херектер эргелели шынары багай арага садып турарларны илередири-биле «Суррогат», «Быт», «Корум-чурум» деп профилактика рейдилерин эрттиргеш, хоойлу езугаар эвес шынары багай арага аймаа садып турган 199 фактыны илереткен. 32 «адресиниң» ажил-чорудулгазын хораан, 1904,2 литр шынары багай спирт холумактыг суук чүүлдү хавырган. Шынары багай арага аймаан садарын хоруур ажилды уламчылап турар.

СЕПТЕЛГЕНИ АКШАЛАНДЫРГАН

Кызыл хоорайнын девискээринде турар Дорожник суурнун ТП-185 трансформатор подстанциязынга бо чылдың май айның ортан үезинде озал-ондак болганындан үрелген, амгы үеде «ээзи чок эт-хөренги» болуп турар. Моон чылдагаанындан чурттакчылар электри чырыы болгаш ижер суг чок арткан. Суурнуң чурттакчылары үрелген трансформаторну септээринге дуза көргүзерин хоорайнын мэриязындан дилээн.

«СВЭМ» кызыгаарлаттырган харысалгалыг ниитилел ол трансформатор подстанциязын кайы хире үрелгенин хынап көргеш, трансформаторну солурунга болгаш септелгени чорударынга 250 муң рубль хереглеттинерин тодараткаш, ооң сметазын тургускан. Кызыл хоорайнын мэриязынын Саң-хөө, бюджет болгаш үндүрүг политиказынын талазы-биле комитеди септелге ажилдарын чорударынга айыткан хем-чээлдиг акшаны тускайлап бээрин шиттирилээн.

Элика ДАВАА,
мэриянын парлалга албаны.

Июль 8 - почта ажилдакчыларынын хүнү

ПОЧТА ХАРЫЛЗААЗЫ БУРУНГААР САЙЗЫРАЛДА

Почта ажилдакчыларынын профессионал байырлалынга уткуштур массалыг информация чепсектериниң журналистери-биле ужуражылганы Тыва Республикада «Россиянын почтазы» күрүнениң унитарлыг федералдыг бүдүрүлгезиниң удуртулгазы дүүн эрттирген.

Сөс дамчыткан улаачыдан эгелээш, үн-биле демей дүрген чоруткан бижик-чагаага чедир почта харылзаазынын төөгүзү узун орукту эртип, улуг сайзыралды алган ажил-агыйжы адырга хамааржыр. Бо хүнде «Россиянын почтазы» КФУБ-туң Тыва Республикада филиалында 3 почтамы, 117 стационарлыг, кедээ черлерде 103 салбырлар хаара туттунуп, чурттакчы чонга почта харылзаазынын ачы-дузазын чедирип турар. Оларнын иштинде 1-ги класстың кылдыр үнелеттинген бир, 2-ги класстың бир, 3-кү класстың 28, 4-кү класстың 46, 5-ки класстың 41 салбыры бар. Кызыл хоорайда 59, Чадаанада 34, Бай-Хаакта 24 салбырлар ажилдап турар. Бистин республикада муң хире харылзаачылар, ооң иштинде 101 почтальоннар чагаа-бижикти чогуур адрестеринге үе-шаанда чедирип, ажил-агыйжы, ырак-чоок кижилерниң аразынга харылзааның көвүрүүнү тудуп турары-биле онзагай. Бир эвес оларнын эртип турар бүгү оруктарын кадар чүве болза, муң-муң километрге дең.

Почта шугумунда ажилдап турар кижжи бүрүзүнге таарымчалыг байдалды тургузулуп, почта харылзаазын ажыглап турар чонунуң бүзүрелин ышкынмазы дээш ажилдаары амгы үениң кол негелдези дээрзин почта талазы-биле албанын директору И.П. Юдин журналисттерге таныштырган. Чурттакчы чонга эң-не эргежок чугула бо адыр бодунуң ажил-улаганышкынында чаартылга-

ларны кирип, ооң мурнунда чылдарга деңнээрге ачы-дузаның хөй янзы хевирлерин хаара туткан: демир-орук биледи садып алыры-биле соңгаар хоорайлар-даа кирип турбас, бараан садып алыры-биле садыглар кезивейн, каталог езугаар чагыгны кылып, чээли-биле-даа садыгланым болур арганы почта тургузуп турар. Бо дээрге чижилгелиг рыноктуң негелдезинге тергидекчи турушту эжелеп алырынын аргаларын калбаа-биле ажыл-агыйнын чедимчелиг ажылы херечилеп турар. Ажылга шынарлыг негелдени тургузары-биле чер-черлерде салбырларда шылгалданы эрттирип, сертификаттарны тыпсып турар.

Почта ажылынын дугайында чонга чедимчелиг тайылбырлап, чогаадыкчы ажилдап турар журналистер ортузунга конкурсту бо чылын чарлаанын дыңнатканы өөрүнчүг медээ болган. Ужуражылга үезинде журналистер сонуургаан айтырыгларын салып, оларга харыыларны алган. Ужуражылганын төнчүзүндө «Россиянын почтазы» ФКУБ-туң директору И.П. Юдин билчилгелиг кады ажилдажылгазы болгаш моон-даа соңгаар демниг ажилдаары дээш республиканың улуг солуннары – «Шын», «Тувинская правда», КТРК «Тыва», «Новый век» телекомпания биле «Информ плюс»-туң удуртукчуларынга өөрүп четтиришинкиниг байырлыг бижиктерни тывыскан.

Айрада МОНГУШ.

ИПОТЕКА ЧЭЭЛИЗИ. ООҢ БОТТАНЫЫШКЫНЫ

● Удуртукчу-биле интервью

РФ-тиң Президентизи В.В. Путин «Россияның хамаатыларынга таарымчалыг болгаш эптиг оран-сава» мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелди идиң үндүргөн соонда, республиканың чурттакчы чонунун чурттаар оран-сава садып алырынга болгаш тудуп алырынга сонуургалы улгаткан. Оңа чугула ол айтырыгны амыдыралга боттандырырынга, рынок экономиказынга дүүштүр ипотека чээлизи кол черни ээлеп турар. Бо талазы-биле айтырыглыг чагаалар солунун редакциязынга кээп турарын барымдаалааш «Тыва Республиканың Чурттаар оран-сава талазы-биле долаалыг чээли агентилели» күрүнениң каттышкан бүдүрүлгезинин директору Аяс Леонидович ЛОПСАН-биле ужуражып, ажык чугааны кылдым.

— Бир-ле дугаарында, «Тыва Республиканың Чурттаар оран-сава талазы-биле долаалыг чээли агентилели» ККБ-ниң ажыл чорудулганының кол угланышкынын кысказы-биле чугаалап көрүңерем, Аяс Леонидович? — Бистиң Агентилел бодунун ажыл-чорудулганын Тыва Республиканың Чазаа болгаш Чурттаалга чээлизиңиң ипотека талазы-биле Федералдыг агентилели-биле аразында 2003 чылдың август 29-та чарган үр хуусаалыг чээли системазын хөгжүдөр талазы-биле кады ажылдажылга дугайында Дугуржулганың хемчээлинге чорудуп турар.

2003 чылдың декабрь 26-да чурттаар оран-саваның ипотека чээлизиңиң талазы-биле Федералдыг агентилел болгаш бистиң агентилел-биле аразында Тыва Республикага чурттаар оран-саваның ипотека (долаалыг) чээлизиңиң адырынга кады ажылдажылганың дугайында ийи таланың Дугуржулганың атты салган. 2004 чылдың январьдан апрелге чедир республикага чурттаар оран-сава чээлизиңиң ипотека системазы тургустунган, орта системазын шулту киржикчилериниң төлээлерин кириштирген; камгаладылга компаниялары, хамаарылга чок үнелекчилер, сервис агентилелдери болгаш банкылар-биле дугуржулгаларны чарган.

Амгы үеде республикада чурттаар оран-сава садып алырынга болгаш чурттаар байдалын экижидеринге үр хуусаалыг ипотека чээлизиңиң хамаатыларга бээриниң механизми тургустунган болгаш ажылдап турар. Ипотека чээлизиңиң 1 чылдан 30 чылга чедир чылдың 11-13,5 хуулуң аңгылаан ставказы-биле берип турар, ону баш удур база төлөп болур. Борта онзалал демдеглер каар чүүл болза, садып ап турар чурттаар оран-саваның ниити өртээниң 10 хуузуң баштайгы дадывырда төлээр.

— Бо хүнде ниитизи-биле «Тыва Республиканың чурттаар оран-сава талазы-биле долаалыг чээли агентилели» ККБ-ниң устав капиталының хөреңгизи кандыг байдалда турарыңар?

— 2007 чылдың май 1-ниң

байдалы-биле алырга, Агентилелдин устав капиталы 18,230 муң рубль болуп турар. Ол акша-хөреңгини ипотека чээлизиңиң бээринге ажыглап турар. Ону 2007 чылга чедир салдынган графикке дүүштүр, чурттаар оран-сава чээлизиңиң ипотека талазы-биле Федералдыг агентилели ай санында акшаландырып турар.

2004 чылдың май 1-ден эгелээш чурттаар оран-сава чээлизиңиң ипотека талазы-биле Федералдыг агентилелдин стандарттары-биле республиканың чурттакчы чонунга чурттаар оран-сава садып алырынга үр хуусаалыг ипотека чээлизиңиң бээринге агентилел кирген.

— Бо хүнде республикада чурттаар оран-сава садып алырынга чеже кижиге, кайы хире түңге чээлини берген силер, Аяс Леонидович?

— Бистиң агентилелдин бо хүнде кол сорулгазы болза, РФ-тиң Президентизи В.В. Путинниң идиң үндүргени «Россияның хамаатыларынга таарымчалыг болгаш эптиг оран-сава» деп мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелди амыдыралга боттандырап сорулга-биле, чурттаар оран-сава садып алырынга болгаш тудуп алырынга республиканың чурттакчы чонунга үр хуусаалыг ипотека чээлизиңиң бээринге хемчээлин улгаттырап болур.

Эрткен 37 айларның иштинде 734 ипотека чээлизиңиң 405912,1 муң рубльге берген, ооң иштинде 2004 чылдың май 1-ден 2004 чылдың декабрь 31-ге чедир 83 ипотека чээлизиңиң 21193,5 муң рубльге берген. 2005 чылда 128 ипотека чээлизиңиң 47581,1 муң рубльге, 2006 чылда 412 ипотека чээлизиңиң 230295,3 муң рубльге берген. 2007 чылдың январь 1-ден май 29-ка чедир 111 ипотека чээлизиңиң 106842,2 рубль түңге бердвис.

Агентилел ажылдап эгелзэн үезинден бээр чурттаар оран-саваны бодунга тудуп алырынга, республиканың чурттакчы чонунга 44 ипотека чээлизиңиң берген. Устүнде сан-чугаайлардан алгаш көөрге, ипотека чээлизиңиң ап турар кижилерниң саны чылдан чылче өзүп орар. Тодаргайлап көргүзүрге, республикада ипотека чээлизиңиң

берип турарының хемчээлин 2005 чылга деңзэрге, 2006 чылда 4,84 катап өскөн, бо чылдың беш айларын 2006 чылдың ол-ла үези-биле деңзэрге, 1,73 катап өскөн болуп турар.

— Бо чылын республиканың чурттакчы чонунга чеже муң рубльдин чээлизиңиң бээрин көрүп турар силер?

— 2007 чылда республиканың чурттакчы чонунга 800 хире чээлини 757200,0 муң рубльге бээрин планнап турар бис, ооң иштинде чурттаар оран-сава садып алырын-

Республикада ипотека чээлизиңиң берип турарының хемчээли 1,73 катап өскөн.

га, 500 ипотека чээлизиңиң 430000,0 муң рубльге бээрин, а база чурттаар оран-сава тудуун тудуп алырынга 302 ипотека чээлизиңиң 327200 муң рубльге бээр бис.

Кызыл хоорайның девискээринде турар тудуг объектилеринге 272 ипотека чээлизиңиң 308300,0 рубльге бээр көрдүнгөн. Чамдыктарын тодаргайы-биле чугаалаарга мындыг; Дружба кудумчунда 46 аал чурттаар чурттаалга бажыңыңа 43 чээлини 35800,0 муң рубльге (дөзевилел езугаар өртээ-53184,0 муң рубль, ниити шөлү 2684 дөрбелчин метр). Мурнуу микрорайонда хуу чурттаар оран-сава тудугларының комплекзиниң 70 бажыңыңа 70 чээлини, 147000 муң рубльге (тудуг кезээниң дөзевилел өртээ 210000,0 муң рубль, ниити шөлү 13593 дөрбелчин метр).

Ол ышкаш Кызыл хоорайның чөөн талазында 45 аал чурттаар чурттаалга бажыңыңа, Бүрэн кудумчунда 24 квартиралыг бажыңыңа, Московская кудумчунда 45 квартиралыг бажыңыңа, ол-ла кудумчуда база 45 квартиралыг бажыңыңа ниитизи-биле 169 чээлилерни 120500 муң рубльге берген.

— А көдээ кожууннарга хамаарыштыр...

— Республиканың кожууннарының девискээринде тудуг объек-

тилеринге 30 ипотекалыг чээлини 18900,0 муң рубль түңге берген. Ак-Довурак хоорайга 10 чээлини, 6300 муң рубльге (чаңгыс чурттаалга бажыңының дөзевилел өртээ — 900,0 муң рубль, 10 чурттаалга бажыңының ниити шөлү 600 дөрбелчин метр). Кызыл-Мажалык суурга 10 чээлини, 6300,0 муң рубльге, Кызыл кожууннуң Каа-Хем суурга 10 чээлини, 6300,0 муң рубльге берген.

2006 чылга деңзэрге, 2007 чылда ипотека чээлизиңиң бээриниң хемчээлин 3,25 катап улгаттырап көрүп турар бис. Агентилелдин төлээлел черлерин Ак-Довурак болгаш Шагаан-Арыг хоорайларда ажыткан.

— «Тыва Республиканың чурттаар оран-сава талазы-биле долаалыг чээли агентилели» ККБ-ниң мурнунда кандыг сорулгалар салдынып турарыңар, тодаргайы-биле чугаалап көрүңерем, Аяс Леонидович?

— 2006-2010 чылдарда Тыва Республикага чурттаар оран-саваның ипотека чээлизиңиң хөгжүдөр республиканың тускай сорулгалыг программазын Агентилел ажылдап кылган, ипотека чээлизиңиң республиканың чурттакчы чонунга бээриниң хемчээлин улгаттырапчы уланган хемчеглерни Тыва Республиканың Чазааның элзэн каш доктаалдары-биле бадылаан.

2006 чылдың марта Агентилел Дружба кудумчунда 46 аал чурттаар чурттаалга бажыңының тудуунун талазы-биле «Монолит-2002» кызыгаарлаттыңан хары-салгалыг эштежилге-биле кады ажылдажылганы дугайында дугуржулганы чаргаш, тудугну тудуп эгелзэн. Мында тудугнуң үлүүнүн механизмин ажыглап турар болгаш тудугнуң киржикчилеринге чурттаар оран-сава тудуунун чээли үлүүн тускайлап берген. Бо бажыңны 2007 чылдың дөрткү кварталында ажылдалга кириер. Амгы үеде тудугнуң объектизиңе бюджеттен дашкаар фондуларның акша-хөреңгизинден (хамаатыларының акша-хөреңгизи болгаш тудугже берген ипотека чээлизи)

10292,0 муң рубльди чоруткан. Бажыңның тудуунга шулту киржикчилерниң үлүү-биле 35,0 млн. рубль түңге үр хуусаалыг ипотека чээлизиңиң бээрин планнап турар.

Агентилел бодунун кол ажыл чорудулганың аңгыда, «2003-2010 чылдарда Тыва Республикага анык өг-бүлелерни чурттаар оран-сава-биле хандырыы» республиканың тускай сорулгалыг программазында кол хемчеглерни күүседир талазы-биле Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы-биле кады ажылдажылганы дугуржулганы чорудуп турар.

2003-2004 чылдарда программаның киржикчилери 139 анык өг-бүлелер баш удур шылгалданы эрткен болгаш программага дүүштүр чурттаар оран-сава садып алырынга (тудуунга) 108 муң рубль хемчээлге адресстиг субсидияны алган. Ооң иштинде, 69 өг-бүлелерге чурттаар оран-сава тудуунга ипотека чээлизиңиң анык өг-бүлелерге бергени-биле Каа-Хем болгаш Горная кудумчуларында тутунган чурттаалга бажыңыңарында квартираларны алган.

Анык өг-бүлелерге урулар төрүттүнгөн, а база бюджет адырының специалистери көдээ черлерге ажылдап чорупканда Тыва Республиканың республика бюджетиниң акша-хөреңгизинден субсидия бээриниң Чурумун ТР-ниң Чазааның 2005 чылдың сентябрь 22-де №1021 болгаш 2005 сентябрь 22-де №1022 доктаалдары-биле ажылдап кылган болгаш бадылаан. Ол сорулгаларга республика бюджетиниң инвестиция программазында 2006 чылда 6200,0 муң рубль түңге акша-хөреңги көрдүнгөн турган, ынчалза-даа бюджет акша-хөреңгизиниң акшаландырышкынының чедишпээнинден, 2006 чылда ону боттандырып шыдавайн барган.

Республиканың чурттакчы чонунун чурттаар оран-сава тудуп алырынга болгаш садып алырынга ипотека чээлизиңиң таарымчалыг ажыглаар талазы-биле бистиң Агентилелдин ажылдакчыларының талазында тодаргай сүмелерни берип, боттуг дузаны чедирип турар.

Сергей ХЕРТЕК.

Дружба кудумчунда ипотека чээлизи-биле тудуп турар бажың.

ҮЕНИНҢ МАҢЫ-БИТЕ

тырып кээр.

Урана Дыйбан-ооловна база-ла бодунун үе-чергелери ышкаш школа дооскан соонда, Кызылдың № 4 профессионал техникумгичи училищезинге өөренип киргеш, кран башкаар мергежилди 1983 чылда чедип алган.

Тыва херээжен улуска кран башкаар мергежил чаа чүүл эвес апарган. Тывага эрткен чүс чылдың 50-60 чылдарында тракторист мергежилди тыва кыстар сонуургап, ону шингээдиң алгаш, эр улустан тудак чок «демир аъттың» тынын быжыг тудуп шыдаан. Шаг шаа-биле турбас джирри чөптүг. Амгы үеде хуузуңда чиик машина башкаар тыва херээженнерниң саны база көвүдзэн. Үениң маңы дүрген, негелдези улгаткан.

У.Д. Болат тускай мергежилдин дипломун холга ап, училищеге үш чыл өөрөнгөш үлгелге-хуваалда езугаар Шагаан-Арыгның механизация эргелелинче ажылдаар бижикти алгаш, аңаа барып күш-ажылдың өөрүшкүзүн танып билип, ажылчын дадыгышкынын алган.

Чаа Шагаан-Арыгга тууйбу бажыңнар тударыңа үлүг хуузуң кирип турган анык кранчы кыска, бо бүдүрүлгениң ажылының угши, аян-шинчизи баштай бир янзы көзүлгөн. Чудуктарны ыңай-бээр чыскаай салыр, дилдирген материалдарны курлавырлай эптей

Ажылчынның ажыл-ижи

чыыр, чүдүрер, дүжүрер дээш чү-нү чок дээр. Кранның чүкү көдүрер согунчугаын карак-биле кабинадан шыгаап оргаш черде турар дузалакчы ажылчынның айыткан уунче чүкүктү дүжүрер. Хемчээп каан черинден хензиг-даа чазып болбас, чүге дизе техниканың айыыл чок чоруун сагыыр деп дүрүм саавыр бар. Ол дээрге, озалондак болуру онза айыылдыг дээни ол. Ону Урана Дыйбан-ооловна күш-ажылчы баштайгы базымында-ла билген. Бүдүрүлгениң план күүселдези, сайгарылга саарылга база крановщиктиң кириген салышкынындан кол хамааржырын Урана Болат бирги чергениң

айтырыы кылдыр санап чоруур.

Ыяш болбаазырадыр комбинатка ижиге берзе-даа, Урана Болат тудугга ажылдаксаар күзелинден салдырмаан. Албан, организация, чурттаалга тудугларыңче катап эглип келген. 1994 чылда «Жилье» кызыгаарлаттыңан хары-салгалыг эштежилге шилчип алгаш, орта кран башкаарычы болуп ажылдай берген. Арыг сулуг Серебрянка унунда үш каат чурттаалга бажыңын ажылдалга киришкен. Амгы хүннерде тудуг ажылдары дооступ турар ТР-ниң Дээди суд бажыңында 20 ажыг тудугжуларның найыралдыг коллективиниң кежигүнү.

Тудугга крановщик, электрик мергежилдиң специалистерге доктадып каан тускай шалың төлөвир турбуже, дузаарга сеткилдиг Урана Болат көдүртүр, дүжүрер, өскедир, бадырар ажылдарны кранчыны шыпшык бажыңга шыгаап оргаш кылып каапкаш, хостуг шакарында хол куруг олурбас. Тудугжуларның чанынга халып чеде бергеш, тууйбулар-даа тутсу каап-

тар, хоютку-даа дажыглажыр, про-рабтың өрээлинден ажылчыннарның хөреңгээни үүрмек материалдарны оларга эккеп үлөп бээр.

Күш-ажылдың хоочуну деп болур 23 чыл ажыл стажтыг кран башкаарычы У.Д. Болат Улуг-Хемниң Хайыракан суурга арат өг-бүлөгө 42 чыл бурунгар өг-бүлениң дөрт дугаар төлү болуп төрүттүнгөн. Чаяан, Чингис дээр чара аттарлыг ийи оолдуг. Улуу Чаяан уран чүүл училищезиниң үшкү курузунда, Чингис бо чылын ортумак школында доосканының быжыг билиг аттестадын холга алган.

Дээрже шыгаан олудунга Кранчы кыс саадаан соонда, Демир адын башкаарыптар Кылыр ажыл кыптыга бээр. Тудуг шөлү хайнып үнер Туружунда тудугжулар Тууйбуну, хоюткуну Дуңзаалаан дег тудуштурар. Тудуштурган тууйбулар Тудум санай бедип орар. Барза-барза каш-даа каат Бажың-балгат көстүп келир. Крановщик Урананың Кызымакай чүткүлдүүңге, Эрес кежээ шоваазыңга, Эжи-өөрү чоргаарларың. Даңзы САЛЧАК.

Кызыл хоорай.

Эрзин баар оруктуң солагай талазында Бай-Хаак кудумчунда баштайгы тутунган тос каат бажыңнарның дужунда Тыва Республиканың Дээди судунун бажыңын тудуп турар. Доостурунун кырында келген тудугнуң чанында улуг кранны бажыңың таваа салдырмаан турда-ла тургускан. Тудугжулар-биле баштай барган таныжылгамда кранчы башкаарып турар эзиниң чавыс бичинизи-даа кончуг ышкаш сагындырды.

Безерек дурт сынның, шоваалаң бүдүштүг тыва кранчы кыс-биле сөс алчыг хөөрежиңиң кириптеримге дуржулга четчир, мергежилдинге бердинген, бодунун херээзиниң езулуг мастери, тутканын туюлунга чедир кылыр, тура-соруу кыптыккан чоруур тудугжуларның аразында тулган эки ажылдап билер кижилерин бирээзи болду. Ооң ат-сывын Урана Дыйбан-ооловна Болат дээр.

Тыва кызы дийип ырлажыдаа берзиссе, ажылчын аңгының тыва кызы-биле амыдырал, ажыл-херээңи сонуургап хөөрежиңиң орарга, хоорай, суурларывыстың хөгжүлдө сайзыралыңга хөлчөк идепкейлиг кирип, боттуг салышкыны кирип келгени чоргааралды сагыш-сеткилге хайнык-

Хамаатыларның эргелеринге камгалап

ШАЛЫҢ ӨРЕЗИ МУРНУКУЗУНДАН КӨВҮДЭЭН

Бо чылын Тывада шалың талазы-биле өрелер эрткен чылдыңга бодаарга барык 10 млн. рубльге немешкен. Статистика талазы-биле федералдык күрүне албанының Тывада девискээр салырының медээзин езууга алдырса, бо чылдың июнь 1-де ооң хемчээли 47,162 млн. рубль четкен. 41 млн. хире рубль өре боттарының акша-хөреңгилеринин чедишпезинден тургустунган, а 6 миллион ажыг рубль өре аңгы-аңгы деңгелдеринин бюджеттеринден чедир акшаландырбаанындан ты-
 вылган.

Россия Федерациязының Конституциязының 37 чүүлүнде доктаатканы-биле бистин чурт-тувустун хамаатызы кижини бурзу кандыг-даа ылгаашкын база кызып-кыйышкын чокка күш-ажылы дээш шаңналды (шалыңны) алыр эргелиг, ол кадында күш-ажыл төлевирининин федералдык хоойлу-биле доктааткан эң эвээш хемчээлден эвээжес ужурулуг. РФ-тин Күш-ажыл кодекзинде айтыканы-биле ажил берикчизи ажил төлевиринин РФ-тин Күш-ажыл кодекзинин доктаатканы хуу-сааларда долу хемчээлге бээр ужурулуг. Кодекстин 136 чүүлүнүн 6 кезээнде тодарадып хүлээндирип турарын езууга чартык ай хуу-саадан узавас үе дургузунда иштиги күш-ажылдың сагылга-

чурумунга доктаатканын езууга база күш-ажыл керээзинде айтынганы-биле ажилдакчыларга шалыңны төлээр. Ындыг турбузе чамдык удуртукчулар хамаатыларның күш-ажылы дээш акша-шалыңны алыр эргезин сагыбайн турарындан аңгыда күш-ажыл дугуржулгаларын (керээлерин) чарбайн турар. Ол база хоойлунун шынгы хажыдылганы. Тыванын 12 организацияларында ажилдакчыларга акша-шалыңны 2 айдан хөй хуусаада төлөвезен бооп турар. Ынчангаш ажил берикчилеринин ажилдакчыларга бээр өрезинин ниити түнү 34 млн. рубльден ашкан. Буураашкын кырында деп санаттынып турар 7 организацияның ажилдакчыларына өрези 20 млн. рубль түнүг. Республиканың үлетпүрүнге хамааржыр бүдүрүлгелеринин ажилчыларга өрези база 20 млн. рубль ашкан, оларның иштинде казымал байлактар казып тывар бүдүрүлгелеринин өрелери 13,5 млн. рубль.

Боттарының ажилдап турар черлеринин кассаларындан ажилдап каан акшазын ап чадааш, ажилчылар болгаш албан-хаакчылар республиканың прокуратура органнарына кээп турар. Бо чылда прокурорлар хамаатылар-

ның билдиришкенин езууга 136 хыналдаларны эрттирген. Оларның түнелдери-биле организацияларның, албан черлеринин удуртукчуларына сагындырылгы 87 бижиктерни чоруткан, оларның 26-зында РФ-тин Күш-ажыл кодекзинин хажыдышкынын эдер талазы-биле хемчеглерни алырын сүмелзэн, күш-ажыл төлевиринин дугайында хоойлудулганы хажыдып болбазын негезен. 132 ажилчыларның эрге-ажыктарын камгалап, прокурорлар судтарже 3,38 млн. рубль өрелерни эгидип бээринге негелделерни кириген. Чүгле чаңгыс Танды кожуунун прокурору судче 48 билдиришкенин кириген, оларның 30-и хандырткан, 18-и сайгарылгаже киреринге белен. Административтик хажыдышкындар талазы-биле 50 херектерни оттурган. Оларны сайгарып көргенинин түнелинде 39 удуртукчуга хары салга онааган. Оң иштинде үш удуртукчуну албан-дужаалындан хостаарына чедир хемчег алган. Чижээ, Тес-Хем кожуунун төп эмнелгезинин кол эмчизин күрүне-нин статистика органына күш-ажыл төлевиринин талазы-биле өрелиг бооп турарын дыңнатпайн чажырганы дээш административ-

тик хемчег онааган.

Өскелерге өөредиглиг, куруг чугаа кылбазы-биле, дараазында организацияларны болгаш албан черлерин адаары артык эвес боор. «Тыва авиа» КУБ чыылза-чыылза ажилдакчыларына 7 млн. рубль өрелиг. Танды кожуунун «Сосновское» ОПХ-ның бир удуртукчузу шалың талазы-биле өрелери дээш ажылындан хостаткан, а дараазында ажил-ишчилерге өрелерни 800 муң рубль чедирген. «Балгазын» КУБ ажилчыларынга 900 муң рубль өрелиг. Бай-Тайга кожуунун «Бай-Тал КУБ ийи миллион хире өрелиг. «Бай-Хаактың суг канализация» КУБ 100 муң рубль, Мөңүн-Тайганың «Малчын» КУБ малчыларга бир миллион хире өрелиг, ол ышка «Кашпал» СТК база ол хире өрелиг. Кызылдың «Чылыг четкилери» КУБ 2,3 млн. рубль өрелиг. Тожу кожуунун төп эмнелгезинин ажилдакчылары 1,15 млн. рубльди негезип чадап орларлар. Ол бүдүрүлгелеринин болгаш албан черлеринин удуртукчулары шынгы түнелдерни үндүрүп, ажилдакчыларына өрелерден адырлырын бүгү хемчеглерин алыры чугула. Шалың төлөвези коллективтин микроклиматын, сагылга чуру-

мунга улуг салдарлыг, өг-бүлелерде байдалга-даа эки эвес чүүлдерни тургузар. Безин чадаарда кожууннарда кем-херектер үлгедиглеринин деңгелинге салдарны чедирип турар.

Прокуратура органнарының бо чылда хүлээп алган хемчеглеринин түнелинде республиканың чурт-такчыларына 18,8 млн. рубль түнүг өрелер эгиттинген. Чүгле май айда эгиттинген шалыңнар 3,4 млн. рубль. Он организация шалың талазы-биле өрелерин долузу-биле санашкан. Тос организациялар өрелерин кызырып, 2,2 млн. рубльде экелген.

Тыва Республиканың прокурору Павел Бухтояровтун чугаалап турары-биле: «Хоойлулар оларны күүсеттинсин дээш бижиттинген, оларны чедип алыры дээш ажилдаары республиканың прокуратура ажилдакчыларының ыдыктыг хүлээлгези-даа болур. Боттарының ажил-албанындан халашкан удуртукчулар ам боттарының кезинге акша-шалың албас деп чүве кандыг боорун көрзүнер.

Михаил САНЧАЙ,
Тыва Республиканың прокурорунун бирги оралакчызы.

Наадымга хамаарыштыр бодалдар

Наадымны бо чылын найысылал Кызыл хоорайга эрттирер дугайында шиитпир хүлээп алдынган. Ынчалза-даа Наадымны кожууннарда эрттирер дугайында санал-оналдар илереткен чагаалар редакцияның почтазындан үзүктелбейн турар. Ам оларның чамдызын парладывыс.

ТААРЫМЧА ЧОК БОЛУР БООР

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Наадымны мурнакчы болгаш бедик көргүзүлгелериг кожуунга эрттирер дээн саналын мен деткивес мен.

Наадым база Республика хүнүн канчап черле бир кожуунга эрттирер боор, республиканың төвү Кызыл хоорайга эрттирзе эки эвес деп бе? А бир эвес Тожу кожуунга эрттирер апарза, азы Тере-Хөл кожуун дижи, ынаар канчап аргыжарыл ынчаш.

Ийе, чалаткан мурнакчыларны канчап чооп-даа тургаш чедирер апаар, а Наадымны сонургаан улус канчаарыл? Чижээ, аъ чарыкы көөр дээн-дир, ынаар улус-чонну аргыштырар автобустар (10-20 рубль өртектиг) тыптыр бе? Азы Кызылдың ПАТБ-нин автобустары

база ол кожуунга баар бе? Бети дээрге оон-моон келген, чалаткан аалчыларны каяа дыштандырып чыттырарыл? 2-3 хонук оларга чүнү сонургадырарыл?

Байырлыг хурал эрттирер, хөгжүм-шии театры ышкаш, ол хире улуг зал кайы кожуунда барыл? Азы шаандагы ышкаш даштыгаа эрттирер бе?

Хүреш көөрде, 15-18 муң кижини кире бээр, оларар сандайлыг стадионну Наадым болур кожуунга кылыр бе? Чер-ле ынчаш, канчаар-даа бодап кээрге, хоржок хиредир. Наадым кожуунга эвес, чүгле Кызылга эртер болза эки боор деп бодаар-дыр мен.

Василий ХОМУШКУ.
Мөңүн-Тайга кожуун.

далынга Наадым эрттирер акша-төгери шупту аңаа чарыгаттына бээр болгай. Өске кожуунга, өске чонга көстүрде, кижини бурзу хиреша-биле чүгээр-ле идик-хевин кедер болгай. Хүреш көөр таварылгада, ол чараш идик-хевин-биле кижилер черге олуруп алгаш, 6-7 шак дургузунда шыкка дагытынар эвес. Ол хамаан чок, бистер, кезек ашактар, стадионга хүреш маргылдаазын көөрде, эртен 9 шактан кезээ 7 шакка чедир, ыяш сандайга олуруп эрттирер турдувус, ол безин халалыг, шыланчыг чүве чорду. Ам канчаар, Наадымның «дузун чылгаар аарылыг» болганда, шыдажыр апаар.

2. Тыва Республиканың Хүнүн, Наадым-биле холбап турар болганда, ол ийи дакпыр байырлал апаар. Тыва дээрге, хөй национал чоннар чурттап турар күрүне-дир. Республикта Хүнү, Наадым дээрге-ле, политиктиг утка сиңген чоннун хөглээшкини, оюн-тоглаазы болур. Бүгү Россияның кайы-даа булуңундан аалчылар кээп, бистин амыдыралывысты сонургаар болгай. А орус болгаш өске-даа нация чонувус кожууннарже баарындан (1990-91 чылдарда болушкуннар соонда) шала дадалгаар ийикпе, азы ажылы-биле коргар апарган. Кожуунда ол байырлалдарга чүгле тывалар киржип турар, а бистер — өске нация чон — кижилер эвес бис бе дээн чидиг айтырылгар тургустунуп кээп болур. Улуг Россияның составында болганывиста өөрүшкүнү-даа, кударалды-даа өске нация чон-биле деңге үлешкенивис дээре. Националдар аразында чөптүг чорукту улуг күженишкени-биле чедип алгаштын, ам ону ышкынып, божаңадып болбас.

Ынчангаш Наадымны Кызылдан өске черге эрттирерге, бир талазында, солун эвес, (хоорайда бүгү-ле чүүлдер бар-дыр) таарым-

ча чок апаар, ийи талазында, Кызылдың Тыва күрүнениң найысылалы деп ат-алдары чавызап, суларай бээр.

Наадым эрттирер кожуунну тодарадырда, республиканың көдээ ажил-агый яамызы организастыг болгаш суртаал ажылын чорудары шуут албан. Харын-даа Наадым эрттирер эргени чаалап алырда кандыг-кандыг ажилдарны кожууннар күүседир ужурулуг, оон дүрүм-саавырын чогаадыр, солуннарга чырыдар. Тиелекчилерни тодарадырда кол-ла даяныр чүүл — көдээ ажил-агыйны сайзырадыр талазы-биле национал төлөвилелдин кожууннарда күүселдизи дие ажырбас.

Күрүне дээрге, саар инек-биле демей апарган. Малыңар өстүрүңер, эки чурттанар дээш чээли акшаны национал төлөвилелдин шугуму-биле берип-ле турар, а кожууннарда мал бажы өскени-даа эскерттинмейн турар. Мал база реформаже шилчээш, дөрт дуогуларында резина идик кедип алган оруктарда чаржып турар. Күрүне-нин мал бажын өстүрзүн дээш берген чээлизин ындыг янзылыг ажыглаары чөптүг эвес деп бодаар мен.

Кызылга чылдың-на август 15 үезинде эртер улуг Наадым мурнунда, 10 хире хонук бурунгаар кожууннар төпттеринге тус-тус кожууннарның биче наадымнар чангыс хүн эрттирзе кандыгыл? Чүге ыяал-ла 10 хонук бурунгаар дээрге, чарыштырган аъттарны дыштандыра, спортчулар, артистер, Наадымның өске-даа киржикчилери белеткенир апаар болгай. Оон-даа өске белеткенир ужурулуг айтырылгар тыпты бээр. Оон шилиттинген аъттарны, мөгелерни, артистерни, спортчуларны ам-на республика чергелиг Наадымче аъткаргай-ла. Республиканың бот-тывынгыр шилиттинген артистер-нин концертинге кожуун бүрүзүндө 1-2 номерни салып болгай. Кожууннар наадым чүге ыяал-ла эрттирерил дээрге, бирээде, чоннун хөй-адын бедидер, аныяк мөгелерин спортчу ат-алдарын көдүрер, оларны өөредир. Чылдың дургузунда кылдынган ажил-ишти,

чедир кылыр чүүлдерни чугаалажып, мурнакчыларны шаңнап-мактаарына кожууннун улуг чыгыжы дээштиг болур. Кызыл хоорай барып шыдавас, бөдүүн малчылар, ажилчылар, аныяктар шуут эндерик. Наадымны харылап эрттирер ужурулуг кожуун чылдың-на наадым эрттирер өөрөнгөн янзы-бүрү организациялар-биле демнежи алгаш эрттирзе эки боор. Чүге дээрге, ол улуг байырлалды эки, шынарлыг, көрүштүг, солун кылдыр эрттирери белен эвес ажил-дыр. Ындыг болганда чаңгыс кожууннун акша-төгери, дуржулгалыг каадырлары аңаа чедишпес.

Наадым — малчылар байырлалы дижи ийик бис. Шын-на ол байырлал малчыларны болганда, бөдүүн кадарчылардан чалап апаргаш, ол хүннерде оларны халас ашкарып-чөмгөрип, удуурчыдар черинге каш хонук дыштандырып каар болза, оларның өөрүшкүзү та чүү хире турар ыйнаан.

Үнүштү суггарбаска мандып үнмези дег, малчын кижинин амыдыралын сегитпес болза, көдээ ажил-агыйның сайзыраары берге.

Оон ыңай бир кылдынмайн турар ажил бар. Чүгле Наадым, республика чергелиг улуг байырлалдар уткуштур эвес, а доктаамал Кызылдың сайзыралыны, оон хевир-дүрзүзүнче, арыг-шеверинче хоорай чагыргазы доктаамал сагыш-салыр болза эки. «Эки бажын ээзи херим иштинде байдалдан-на илден» деп орус чоннун чугаазы бар, а Дмитрий Донгак ол эрге-дужаалына саадаандан бээр чылдар шуужа берди, чүгээр иш-даа көзүлбес, хомуданчыын.

Ынчангаш моон сонгаар республика Наадымны кандыг янзылыг эрттирер болурул, база өске-даа улуг хемчээлдер ажилдарны кандыг янзылыг шынарлыг кылдыр кылырыл дээн чижектиг айтырылгарны шиитпирлээрде, чоннун арга-дуржулгазынга даянып, оларның сүмезин алыры артык эвес.

Биче-оол СОЯН.
Куран суур.

«НАЙЫСЫЛАЛ» ДЭЭР АТ-АЛДАРЫ ЧАВЫЗАЙ БЭЭР

Чоокта чаа Тыва Республиканың Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол моон сонгаар малчылар Наадымны кожууннарда эрттирер дугайында саналды идип үндүргөн болгай. Ол саналды деткир-даа, чигзинер-даа кижилер барын «Шындан» номчудум. Көдээниң амыдыралын экижидер сорулга-биле Дарганың ол саналы, бирде бодаарга, чөптүг, шын хире. Ол улуг байырлалды эрттирер эргени чаалап алган кожуунга, канчаар-даа аажок күженишкенин ажил-херектер онаажыры чугаажок. Ынчалза-даа, чон-биле чолукшуп, хөй-биле хөлбеңейнип, каш пенсия коргудуп чоруур ашак мээң бодалдарым, саналдарым мындыр.

1. Тывавыстың девискээри делгем, аргыжары берге кожууннар бар болгай. Чижээлээрге,

Мөңүн-Тайга, Тожу, Тере-Хөл дээн кожууннар Наадым эрттирерин чаалап алган дижи. А бөдүүн чон, ылангыя кырганнар, ынаар канчап чедерил, чүнү-биле чоруурул. Ол баарда хөй акша-төгери кайыын тып алырыл, аңаа баргаш каяа хонарыл, кайыын чөмөннирил дээн чергелиг амыдыралдың өске-даа айтырылгары туруп кээр. Тыва чон шупту тудуш төрөл-дөргүл апарган болганда, өске кожуунда төрөлдеринге баргаш, канчап дашка көдүрбел-зил? Бистин тыва чоннун «аарыы» чаңгыс дашкадан-на эгелээри билдингир ышкажыгай. А Наадым эрттирер дээн кожуунга кайы хире улуг чүк онаажырыл, бодаарга безин берге. Чаңгыс чижек: хүреш көөр дээн чон каяа олурарыл. Улуг стадион тудар дээрге, оң чарыг-

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

Тыва Республикада муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилериниң болгаш муниципалдыг албанның муниципалдыг албан-хаакчыларының акша шалыңының эң ыңдыкы нормативтериниң дугайында
Хоойлудулга палатазы 2007 чылдың май 30-де хчлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2007 чылдың июнь 8-те хчлээп деп көргөн

Бо Хоойлу 2003 чылдың октябрь 6-да № 131 – ФХ «Россия Федерациязынга тус чер бот-башкарылгазын организастаарының нити принциптериниң дугайында» Федералдыг хоойлунун 53 чүүлүгө болгаш 2004 чылдың июль 27-де № 79 – ФХ «Россия Федерациязының күрүнениң хамааты албанының дугайында» Федералдыг хоойлунун 7 чүүлүгө дүүштүр боттарының бүрүн эргелерин доктаамал үндезинде боттандырып турар депутаттарның, тус чер бот-башкарылгазының соңгулдагы органнарының кежигүннериниң, тус чер бот-башкарылгазының соңгулдагы албан-дужаалдыг кижилериниң, Тыва Республиканың муниципалдыг албан-хаакчыларының күш-ажыл төлевириниң эң ыңдыкы нормативтериниң хемчээлдерин тодарадып турар болгаш бюджет хандырылганының санажылга денели муниципалдыг тургузулганының бюджет хандырылганы деңгээр сорулгалар-биле дотациялар бээринге үндезин болуп турар муниципалдыг тургузулгаларга хамааржыр.

1 чүүл. Тыва Республикада муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилериниң болгаш муниципалдыг албанның муниципалдыг албан-хаакчыларының күш-ажыл төлевириниң (акша шалыңының) хемчээлдерин тодарадыр.

Тыва Республиканың тус чер бот-башкарылга органнары муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилериниң болгаш муниципалдыг албан-хаакчыларының күш-ажыл төлевириниң (акша шалыңының) хемчээлдерин бо Хоойлуга 1 – 4 капсырылгалар езууга эң ыңдыкы нормативтерге дүүштүр тодарадыр, бюджет хандырылганының санажылга денели ол муниципалдыг тургузулганының бюджет хандырылганы деңгээр сорулгалар-биле дотациялар бээринге үндезин болуп турар.

2 чүүл. Тыва Республикада муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилериниң болгаш муниципалдыг албанның муниципалдыг албан-хаакчыларының акша шалыңының эң ыңдыкы нормативтери

1. Тыва Республиканың муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилерге (моон сонгаар соңгулдагы албан-дужаалдар дээр) болгаш Тыва Республикада муниципалдыг албанның муниципалдыг албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилерге (моон сонгаар муниципалдыг албан-хаакчылар дээр) оларның материалдыг хандырылганының болгаш оларның профессионал ажыл-чорудулгазынга идиг бээриниң кол чепсээ болуп акша шалыңы хевирлиг кылдыр күш-ажыл төлевирин доктаадыр.

2. Муниципалдыг соңгулда албан-дужаалын ээлеп турар кижилериниң болгаш муниципалдыг албан-хаакчыларының акша шалыңы муниципалдыг албан-хаакчыларының ооң муниципалдыг албанның албан-дужаалын ээлеп турары-биле дүүштүр (моон сонгаар албан-дужаал шалыңы дээр) бир айның шалыңындан болгаш муниципалдыг албан-хаакчыларының аңаа муниципалдыг албанның эртем-мергежил разрядын бергени-биле дүүштүр (моон сонгаар эртем-мергежил разряды дээр) эге шалың дээр), муниципалдыг албан-хаакчыларының акша шалыңының бир айның шалыңын тургузуп турар (моон сонгаар акша шалыңы дээр) бир айның шалыңындан тургустунар, а ол ышкаш ай санында болгаш немелде төлевирлерден тургустунар (моон сонгаар немелде төлевирлер дээр).

2. Немелде төлевирлерге:
1) муниципалдыг албанга хөй чыл ажылдааны дээр албан-дужаалының шалыңыга ай санында немелде;

2) муниципалдыг албанның онза байдалдары дээр албан-дужаалының шалыңыга ай санында немелде;

3) күрүне чажыды болуп турар медээлер-биле ажылдааны дээр албан-дужаалының шалыңыга ай санында хуулу немелде;

4) онзагай чугула болгаш нарын даалгаларны күүсеткени дээр шаннал акшалар;

5) ай санында мактал акшалар;

6) чыл санында төлевирлиг шөлээ берип турда, чаңгыс катап бээр төлевирлер болгаш материалдыг дуза;

7) ажыл түңнели-биле шаннал акшалар хамааржыр.

3. Акша шалыңының төлевирин тус чер бюджетиниң акша-хөреңгизи-биле боттандыра.

3 чүүл. Албан-дужаалының эге шалыңы

1. Муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилериниң болгаш хоорай округтарында болгаш хоорай чергелиг суурларда муниципалдыг албан-хаакчыларының албан-дужаалдарының эге шалыңының эң ыңдыкы нормативтериниң хемчээлин бо Хоойлуга 1 капсырылга-биле дүүштүр доктаадып тургузар.

2. Муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилериниң болгаш муниципалдыг районнарда муниципалдыг албан-хаакчыларының албан-дужаалдарының эге

шалыңының эң ыңдыкы нормативтериниң хемчээлин бо Хоойлуга 2 капсырылга-биле дүүштүр доктаадып тургузар.

3. Муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилериниң болгаш кедээ суурларда муниципалдыг албан-хаакчыларының албан-дужаалдарының эге шалыңының эң ыңдыкы нормативтериниң хемчээлин бо Хоойлуга 3 капсырылга-биле дүүштүр доктаадып тургузар.

4. Муниципалдыг албан-хаакчыларының эң адаккы албан-дужаалының эге шалыңы Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыларының эң адаккы албан-дужаалының эге шалыңындан куду болбас ужурулу.

5. Муниципалдыг албан-хаакчыларының эң үстүкү албан-дужаалының эге шалыңы чогуур албан-дужаал талазы-биле Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыларының эң үстүкү албан-дужаалының эге шалыңындан улгатпас ужурулу.

6. Мурнунда болгаш ооң соонда муниципалдыг албан-дужаалдарының аразында албан-дужаалдарының эге шалыңының хемчээлдериниң ылгалы 5-тен эвээш эвес болгаш 20-ден хөй хуу бооп болбас.

7. Тус чер бот-башкарылга органнарының муниципалдыг албан-дужаалдар талазы-биле албан-дужаалдарының эге шалыңының бүрүн эргелериниң деңгелини деңи-биле аңгы-аңгы хемчээлдерге доктаадыр болдурбас.

4 чүүл. Эртем-мергежил разряды дээр шалың

1. Муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилерге – боттарының бүрүн эргелерин доктаамал үндезинде боттандырып турар муниципалдыг районнун, хоорай округунун, хоорай чергелиг суурларын, суурларның чагырга даргаларына, муниципалдыг тургузулганының төлээлекчилер органының депутаттарына (бир эвес бо дүрүм муниципалдыг тургузгунун истаы-биле көрдүнгөн болза), болгаш муниципалдыг албан-хаакчыларына эртем-мергежил разряды дээр шалыңы бо Хоойлуга 4 капсырылга болгаш тус чер бот-башкарылга органнарының нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын езуугаар доктаадыр. Дең хемчээлдерге эртем-мергежил разрядын бергени дээр эге шалыңы дең хемчээлге доктаадып тургузар.

2. Муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилерге эртем-мергежил разряды дээр шалыңы Тыва Республиканың бирги класстың муниципалдыг чөвүлекчизиниң деңгели-биле төлээр.

5 чүүл. Хөй чыл ажылдааны дээр албан-дужаалының эге шалыңыга ай санында немелде төлевир

1. Тыва Республиканың муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилерге хөй чыл ажылдааны дээр ай санында немелде төлевирини эге шалыңының 30 хуузуңуң хемчээлинге төлээр.

2. Муниципалдыг албан-хаакчыларына хөй чыл ажылдааны дээр эге шалыңыга ай санында немелде төлевирини муниципалдыг болгаш күрүнениң хамааты албаныга стажы-биле дараазында хемчээлдерге тургузар:

ажыл стажы	хууларга
1 чылдан 5 чыл чедир	10
5 чылдан 10 чыл чедир	15
10 чылдан 15 чыл чедир	20
15 чылдан өрү	30

6 чүүл. Муниципалдыг албанның онза байдалдары дээр албан-дужаалының эге шалыңыга ай санында немелде төлевирлер

1. Муниципалдыг албанның онза байдалдары дээр муниципалдыг албан-хаакчыларына ай санында немелде төлевирлерни дараазында хемчээлдерге доктаадыр:

1) муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарының талазы-биле – албан-дужаалының эге шалыңының 150-ден 170 хуузу чедир;

2) дээди муниципалдыг албан-дужаалдарының талазы-биле – албан-дужаалының эге шалыңының 140-ден 150 хуузу чедир;

3) кол муниципалдыг албан-дужаалдарының талазы-биле – албан-дужаалының эге шалыңының 120-ден 140 хуузу чедир;

4) башкарлыкчы муниципалдыг албан-дужаалдарының талазы-биле – албан-дужаалының эге шалыңының 90-дан 120 хуузу чедир;

5) улуг муниципалдыг албан-дужаалдарының талазы-биле – албан-дужаалының эге шалыңының 60-дан 90 хуузу чедир;

6) биче муниципалдыг албан-дужаалдарының талазы-биле – албан-дужаалының эге шалыңының 60 хуузу чедир.

2. Муниципалдыг албанның онза байдалдары дээр ай санында немелде төлевириниң чурумун хөлезилекчинин төлээзи тодарадыр.

7 чүүл. Күрүнениң чажыды тургузуп турар медээлер-биле ажылы дээр албан-дужаалының эге шалыңыга ай санында хуулар немелдези.

Муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилериниң албан-дужаа-

лының эге шалыңыга база муниципалдыг албан-хаакчыларга күрүне чажыды тургузуп турар медээлер-биле ажылы дээр ай санында хуулар немелдезин «Күрүне эрге-чагырга органнарының, тус чер бот-башкарылга органнарының албан-дужаалдыг кижилериниң болгаш күрүне чажыдынга чөпшээрелдиг хамаатыларга социал магадылалдар дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга дүүштүр доктаадыр.

8 чүүл. Онза чугула болгаш нарын даалгаларны күүсеткени дээр шаннал акшалар

Онза чугула болгаш нарын даалгаларны күүсеткени дээр шаннал акшалар төлевириниң чурумун болгаш негелделерин муниципалдыг тургузгунун төлээлекчилер органының бадылааны Дүрүмге дүүштүр муниципалдыг тургузгунун даргазы доктаадыр.

9 чүүл. Ай санында мактал акша

Ай санында мактал акшаның хемчээлдерин муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилерге болгаш муниципалдыг тургузгунун шийтпирлери-биле муниципалдыг албан-хаакчыларга аңгы-аңгы доктаадыр.

10 чүүл. Чыл санында төлевирлиг шөлээ берип турда, чаңгыс удаа бээр төлевир болгаш материалдыг дузаламчы

1. Муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилерге, муниципалдыг албан-хаакчыларга чыл санында төлевирлиг шөлээ берип турда, чаңгыс удаа бээр төлевирини болгаш үш акша шалыңының төлевириниң хемчээлинге материалдыг дузаламчыны төлээр.

2. Материалдыг дузаламчыны күш-ажыл төлевириниң фондузунун акша-хөреңгилеринден төлээр чурумун хөлезилекчинин төлээзиниң бадылаары чогуур дүрүм-биле тодарадыр.

11 чүүл. Өске-даа немелде төлевирлер

Муниципалдыг албан-хаакчыларына Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлудулгалары-биле көрдүнгөн өске-даа төлөлгелерни чорудар.

12 чүүл. Район коэффициентизи (коэффициент) болгаш хуу (соңгу чүктүн) немелдези

Муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилериниң болгаш муниципалдыг албан-хаакчыларының акша шалыңына район коэффициентизи (коэффициент) болгаш хуу (соңгу чүктүн) немелдезин Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлудулгазынга дүүштүр доктаадыр.

13 чүүл. Муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилериниң болгаш муниципалдыг албан-хаакчыларының күш-ажыл төлевириниң фондузу

1. Албан-дужаалдарының эге шалыңының төлөөрүн чорудуп турар акша-хөреңгилериниң түндүнд улуг күш-ажыл төлевириниң фондузун тургузуп турда, төлевирлерге дараазында акша-төгери көрдүр (бир чылга онааштыр):

1) класстыг албан-дужаалды дээр эге шалыңдан – дөрт албан-дужаалдың эге шалыңының хемчээлинге;

2) муниципалдыг албанга хөй чыл ажылдааны дээр албан-дужаалының эге шалыңыга ай санында немелде төлевирден – үш албан-дужаалдың эге шалыңының хемчээлинге;

3) муниципалдыг албанның онза байдалдары дээр албан-дужаалының эге шалыңының ай санында немелде төлевирден – он ийи албан-дужаалдың эге шалыңының хемчээлинге;

4) күрүне чажыды тургузуп турар медээлер-биле ажылы дээр албан-дужаалдың эге шалыңыга ай санында хуу немелдезинден – бирээ чартык албан-дужаалдың эге шалыңының хемчээлинге;

5) онза чугула болгаш нарын даалгалар күүсеткени дээр шаннал акшалардан – акша шалыңының ийи эге шалың хемчээлинге;

6) ай санында мактал акшадан – муниципалдыг тургузгунун чагырга даргазының шийтпирлери-биле аңгы-аңгы доктаадыр хемчээлге;

7) чыл санында төлевирлиг шөлээ бээр чаңгыс удааның төлевирлеринден болгаш материалдыг дузаламчыдан – акша шалыңының үш эге шалыңының хемчээлинге.

2. Күш-ажыл төлевириниң фондузу бо чүүлдүн 1 кезээнде көрдүнгөн акша-хөреңгилерден, ол ышкаш дараазында акша-хөреңгилерден хевирлетинер:

1) район коэффициентизинин (коэффициент) төлөлгелеринге;

2) Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың күштүг болуп турар хоойлудулгазы-биле көрдүнгөн өске-даа төлөлгелерге.

3. Хөлезилекчинин төлээзи муниципалдыг албан-хаакчыларының күш-ажыл төлевириниң фондузунун акша-хөреңгизин бо чүүлдүн 1 кезээнде көрдүнгөн төлөлгелер аразында чара хуваар эргелиг.

4. Күш-ажыл төлевириниң фондузун хевирлээр чурумун муниципалдыг тургузгунун баштыңы тургузар болгаш муниципалдыг тургузгунун төлээлекчи органы бадылаар.

14 чүүл. Күрүнениң хамааты албаны дээр макталдар болгаш шанналдар

1. Кончук эки болгаш уре-түннелдиг муниципалдыг албан дээр макталдары болгаш шанналдарының дараазында хевирлерин ажыглаар:

1) чаңгыс удааның мактал акшазын төлеви-

шаан, күрүне органының өөрүп четтиринишкин чарлаары;

2) чаңгыс удааның мактал акшазын төлөп бербишаан азы өртектиг белекти тывыспышаан, күрүне болгаш муниципалдыг органың Хүндүлүг бижии-биле шаңнаары;

3) күрүне болгаш муниципалдыг органың макталының болгаш шаңналының өске-даа хевирлери;

4) хөй чыл ажылдааны дээр күрүне пенсиязынче үнгени-биле холбаштыр чаңгыс удааның мактал акшазын төлээри;

5) Тыва Республиканың хүндүлүг аттарын тыпсыры;

6) Тыва Республиканың ылгавыр демдектери-биле шаңнаары;

7) Тыва Республиканың орденнери азы медалдары-биле шаңнаары.

2. Бо чүүлдүн 1 кезээнин 1-4 пунктуларына дүүштүр муниципалдыг албан-хаакчыны мактаар азы шаңнаар дугайында шийтпирни муниципалдыг тургузгунун удуртукчузу хүлээп алып, а бо чүүлдүн 1 кезээнин 5-7 пунктуларына дүүштүр муниципалдыг албан-хаакчыны мактап шаңнаар дугайында шийтпирни Тыва Республиканың хоойлудулгазында доктааткан чурум езуугаар хөлезилекчинин төлээзинин киригени-биле хүлээп алып.

3. Бо чүүлдүн 1 кезээнин 1-3 пунктуларында көрдүнгөн чаңгыс удааның мактал акшазын муниципалдыг албан-хаакчыга төлөөрин хөлезилекчинин төлээзинин бадылаары чурумга болгаш хемчээлдерге муниципалдыг албан-хаакчыларның күш-ажыл төлевириниң доктааттыг күш-ажыл төлевириниң фондузунун иштинге чорудар.

4. Бо чүүлдүн 1 кезээнин 5-7 пунктуларына дүүштүр муниципалдыг албан-хаакчыны мактап азы шаңнаанда, Тыва Республиканың хоойлудулгазында доктааттыг чурум болгаш негелделер езуугаар чаңгыс удааның мактал акшазын төлээр.

5. Бо чүүлдүн 1 кезээнин 1-4 пунктуларына дүүштүр мактаарының азы шаңнаарының дугайында шийтпирлери күрүне азы муниципалдыг органнарының хоойлу-дүрүм актызынга, а бо чүүлдүн 1 кезээнин 5-7 пунктуларына дүүштүр Тыва Республиканың нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-биле долдурар. Мактал азы шаннал дугайында чогуур бижимелди муниципалдыг албан-хаакчының күш-ажыл дептеринге база хууда херээнге кири бижир.

15 чүүл. Муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилериниң болгаш муниципалдыг албан-хаакчыларының күш-ажыл төлевириниң акшаландырышкыны

Муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилериниң болгаш муниципалдыг албан-хаакчыларының күш-ажыл төлевириниң акшаландырышкынын федералдыг хоойлудулга-биле, Тыва Республиканың хоойлудулгазы база өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-биле тодарадыр чурум езуугаар муниципалдыг тургузгунун тус чер бюджетиниң акша-хөреңгилеринден боттандыра.

16 чүүл. Акша шалыңының эге шалыңының эң ыңдыкы нормативтерин индексастаары азы өстүрери

Муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилериниң болгаш муниципалдыг албан-хаакчыларының акша шалыңының эге шалыңының хемчээлдериниң эң ыңдыкы нормативтерин индексастаарын азы өстүрерин чогуур чылда Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында Тыва Республиканың хоойлузунга дүүштүр инфляцияның (хөреңгел өртектениң) деңгелин барымдаалар, хары угда Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыларына доктааткан хемчээлдерге болгаш хуусааларда чорудар.

17 чүүл. Бо Хоойлунун күштүг болурунун чуруму

1. Бо Хоойлу ону албан езуу-биле парлаан хүнден эгелеп, күштүг болуп.

2. Бо Хоойлунун күштүг болуп кирген хүнүнден эгелээш:

1) 1999 чылдың январь 18-те № 236 «Муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилериниң болгаш муниципалдыг албанның муниципалдыг албан-хаакчыларының акша шалыңының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун;

2) 2001 чылдың январь 1-де № 860 «Муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилериниң болгаш муниципалдыг албан-хаакчыларының акша шалыңының индексастаар дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун;

3) 2001 чылдың май 10-да № 1065 «Муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилериниң болгаш муниципалдыг албанның муниципалдыг албан-хаакчыларының акша шалыңының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун;

4) 2003 чылдың декабрь 31-де № 539 УХ-1 «Тыва Республиканың муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилериниң болгаш муниципалдыг албан-хаакчыларының акша шалыңының индексастаар дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун күш чок деп санаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

№ 199 УХ-11 2007 чылдың июнь 18.

2007 чылдың май 30-де № 199 УХ-II «Тыва Республикада муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилерниң болгаш муниципалдыг албан-хаакчыларының акша шалыңының эң ыңдыкы нормативтериниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга № 1 Капсырылга

Тыва Республиканың муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилерниң болгаш хоорай округтарында болгаш хоорай чергелиг суурларда муниципалдыг албан-хаакчыларының эге шалыңарының эң ыңдыкы нормативтериниң хемчээлдери

Албан-дужаалдарның аттары	Бир айда эге шалың (руб) Чурттакчыларның саны (муң киж)			
	100-тен 250 че- дир	50-ден 100 че- дир	10-дан 50 че- дир	10 че- дир
	IV бөлүк	V бөлүк	VI бөлүк	VII бөлүк
Муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдары				
Хоорай округунуң удуртукчузу - муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи органының даргазы (бир эвес бо дүрүм муниципалдыг тургузугнуң уставы-биле көрдүнген болза)	3906,09	3676,32	3216,78	2757,24
Хоорай чергелиг суурнуң удуртукчузу - муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи органының даргазы (бир эвес бо дүрүм муниципалдыг тургузугнуң уставы-биле көрдүнген болза)	—	—	3216,78	2757,24
Хоорай чергелиг суурнуң удуртукчузу - муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи органының даргазы (бир эвес бо дүрүм муниципалдыг тургузугнуң уставы-биле көрдүнген болза)	—	—	3055,94	2619,38
Төлээлекчи органның даргазының оралакчызының албан-дужаалынга доктаамал үндезинге бодунуң бүрүн эргелерин боттандырып турар муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи органының депутады (бир эвес ол дүрүм муниципалдыг тургузугнуң уставы-биле көрдүнген болза)	3446,55	3216,78	2757,24	2297,70
Хоорай округтарында болгаш хоорай чергелиг суурларда муниципалдыг албанның муниципалдыг албан-дужаалдары				
Дээди албан-дужаал	3710,78	3492,50	3055,94	2619,38
Хоорай округунуң чагырга даргазы (контракт-биле чагырга даргазының албан-дужаалынга томуйлаан киж)			3055,94	2619,38
Хоорай чергелиг суурнуң чагырга даргазы (контракт-биле чагырга даргазының албан-дужаалынга томуйлаан киж)				
Кол албан-дужаал				
Хоорай округунда Чагырга даргазының бирги оралакчызы	3525,24	3317,87		
Хоорай округунда Чагырга даргазының оралакчызы	3446,55	3216,78	2557,24	2297,7
Хоорай чергелиг суурда чагырга даргазының оралакчызы			2573,42	2144,44
Башкарыкчы албан-дужаал				
Хоорай округунда черектер эргелекчизи	2987,01	2757,24		
Хоорай округунда эргелел начальниги	2527,47-2757,24	2297,70	2527,47	2067,93-2297,70
Хоорай округунда килдис начальниги	2297,70-2527,47	2067,93-2297,70	1838,16-2067,93	1838,16-2067,93
Хоорай чергелиг суурда килдис начальниги	1562,43-1757,74		1562,43-1757,74	
Улуг албан-дужаал				
Хоорай округунда эргелел начальнигиниң оралакчызы	2067,93-2297,7			
Хоорай округунда килдис начальнигиниң оралакчызы	1838,16-2067,93	1838,16-2067,93		
Хоорай округунда кол специалист	1608,39-1838,16	1608,39-1838,16	1608,39-1838,16	
Хоорай округунда башкарыкчы специалист	1378,62-1608,39	1378,62-1608,39	1378,62-1608,39	1378,62-1608,39
Хоорай чергелиг суурда башкарыкчы спец-ст		1178,82-1367,13	1171,82-1367,13	
Бичии албан-дужаал				
1 категорияның специализи	1148,85-1378,62	1148,85-1378,62	1148,85	1378,62
2 категорияның специализи	1100,00-1148,85	1100,00-1148,85	1100,00-1148,85	1100,00-1148,85
Специалист	1100,00	1100,00	1100,00	1100,00

2007 чылдың май 30-де № 199 УХ-II «Тыва Республикада муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилерниң болгаш муниципалдыг албанның муниципалдыг албан-хаакчыларының акша шалыңының эң ыңдыкы нормативтериниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга № 2 Капсырылга

Тыва Республиканың муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар болгаш муниципалдыг районнарда муниципалдыг албан-хаакчыларының эге шалыңының эң ыңдыкы нормативтериниң хемчээлдери

Албан-дужаалдарның аттары	Бир айда эге шалың (рубль) Чурттакчыларның саны (муң киж)	
	50-ден өрү	50 чедир
Муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдары		
Муниципалдыг районнуң удуртукчузу - муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи органының даргазы (бир эвес бо дүрүм муниципалдыг тургузугнуң уставы-биле көрдүнген болза)	3676,32	3446,55
Муниципалдыг районнуң удуртукчузу - муниципалдыг тургузугнуң чагырга даргазы (бир эвес бо дүрүм муниципалдыг тургузугнуң уставы-биле көрдүнген болза)	3492,5	32745,22

Төлээлекчи органның даргазының оралакчызының албан-дужаалынга доктаамал үндезинге бодунуң бүрүн эргелерин боттандырып турар муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи органының депутады (бир эвес ол дүрүм муниципалдыг тургузугнуң уставы-биле көрдүнген болза)

Муниципалдыг районнуң муниципалдыг албанының муниципалдыг албан-дужаалдары		
Дээди албан-дужаал		
Муниципалдыг районнуң чагырга даргазы (контракт-биле чагырга даргазының албан-дужаалынга томуйлаан киж)	3492,50	3274,22

Кол албан-дужаал		
Муниципалдыг районнуң Чагырга даргазының бирги оралакчызы	3317,87	3110,51
Хоорай округунда Чагырга даргазының оралакчызы	3216,78	2987,01
Башкарыкчы албан-дужаал		
Муниципалдыг районда черектер эргелекчизи	2754,24	2527,47
Муниципалдыг районда эргелел	2297,70	2527,47
Муниципалдыг районда килдис начальниги	2067,93-2297,70	1838,16-2067,93
Улуг албан-дужаал		
Муниципалдыг районда эргелел начальнигиниң оралакчызы	2067,93-2274,72	
Муниципалдыг районда килдис начальнигиниң оралакчызы	1838,16-2067,93	
Муниципалдыг районда кол специалист	1608,39-1838,16	1608,39-1838,16
Муниципалдыг районда башкарыкчы специалист	1378,62-1608,39	1378,62-1608,39
Бичии албан-дужаал		
1 категорияның специализи	1148,85-1378,62	1148,85-1378,62
2 категорияның специализи	1100,00-1148,85	1100,00-1148,85
Специалист	1100,00	1100,00

2007 чылдың май 30-де № 199 УХ-II «Тыва Республикада муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилерниң болгаш муниципалдыг албанның муниципалдыг албан-хаакчыларының акша шалыңының эң ыңдыкы нормативтериниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга № 3 Капсырылга

Тыва Республиканың муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар болгаш кедээ суурларда муниципалдыг албан-хаакчыларының эге шалыңының эң ыңдыкы нормативтериниң хемчээлдери

Албан-дужаалдарның аттары	Бир айда эге шалың (рубль) Чурттакчыларның саны (муң киж)				
	3 муң чедир	1,5-тен 3 муң чедир	1-ден 1,5 муң чедир	500-тен 1,0 чедир	500-тен эвээш
Муниципалдыг соңгулдагы албан-дужаалдар					
Кедээ суурнуң удуртукчузу - муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи органының даргазы хары угда чагырга даргазы (бир эвес бо дүрүм муниципалдыг тургузугнуң уставы-биле көрдүнген болза)	2527,47	2374,47	2221,47	2146,50	2067,93
Кедээ суурнуң удуртукчузу - муниципалдыг тургузугнуң төлээлекчи органының даргазы (бир эвес бо дүрүм муниципалдыг тургузугнуң уставы-биле көрдүнген болза)	2527,47	2374,47	2221,47	2146,50	2067,93
Кедээ суурнуң удуртукчузу - муниципалдыг тургузугнуң чагырга даргазы (бир эвес ол дүрүм муниципалдыг тургузугнуң уставы-биле көрдүнген болза)	2401,10	2255,75	2110,40	2039,17	1964,53
Кедээ суурларда муниципалдыг албанының муниципалдыг албан-дужаалдары					
Кол албан-дужаал					
Чагырга даргазы (контракт-биле чагырга даргазының албан-дужаалынга томуйлаан киж)	2401,10	2255,75	2110,40	2039,17	1964,53
Башкарыкчы албан-дужаал					
Кедээ суурда чагырга даргазының оралакчызы	2160,99	2030,17	1899,36	1835,26	1768,08
Бичии албан-дужаал					
1 категорияның специализи	1148,85-1378,62	1148,85-1378,62	1148,85-1378,62	1148,85-1378,62	1148,85-1378,62
2 категорияның специализи	1100,00-1148,85	1100,00-1148,85	1100,00-1148,85	1100,00-1148,85	1100,00-1148,85
Специалист	1100,00	1100,00	1100,00	1100,00	1100,00

2007 чылдың май 30-де № 199 УХ-II «Тыва Республикада муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилерниң болгаш муниципалдыг албанның муниципалдыг албан-хаакчыларының акша шалыңының эң ыңдыкы нормативтериниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга № 4 Капсырылга

Тыва Республиканың муниципалдыг соңгулда албан-дужаалдарын ээлеп турар болгаш муниципалдыг албанның муниципалдыг албан-хаакчыларының класстыг разрядының эге шалыңының хемчээлдери

Класстыг разрядтарның аттары	Класстыг разряды дээш албан-дужаалының эге шалыңы (айда акша-биле)	
	1-ден 1,5 муң чедир	1,5-тен 3 муң чедир
Тыва Республиканың бирги класстың муниципалдыг чөвүлекчизи	1493,5	1378,6
Тыва Республиканың ийги класстың муниципалдыг чөвүлекчизи	1263,7	1148,8
Тыва Республиканың үшкү класстың муниципалдыг чөвүлекчизи	1034,0	919,1
Тыва Республиканың бирги класстың муниципалдыг албанының чөвүлекчизи	861,6	746,7
Тыва Республиканың ийги класстың муниципалдыг албанының чөвүлекчизи	689,3	574,4
Тыва Республиканың үшкү класстың муниципалдыг албанының чөвүлекчизи	517,0	459,5
1 класстың муниципалдыг албанының чөвүлекчизи		
2 класстың муниципалдыг албанының чөвүлекчизи		
3 класстың муниципалдыг албанының чөвүлекчизи		
1 класстың муниципалдыг албанының референтизи		
2 класстың муниципалдыг албанының референтизи		
3 класстың муниципалдыг албанының референтизи		

Өөредилгеге чээли дугайында

Россельхозбанктың банк ачы-дузазының аразында эрткен чылдан эгелеп «Өөредилгеге чээли» деп чаа чүүл немешкен, ону тодаргайы-биле тайылбыр-лаарга, Россия Федерациязының девискээринде бүрүктетинген өөредилге албан черинге өөредилге дээш кайы-бир кижиниң өөредилгезинге чээли бооп турар.

Ону коммерция керээлери-биле (телевирлиг) специалистерни белеткээр өөредилге албан черинге кирип турар абитуриентилерге хамаарыш-тырар.

Чээлиниң ол хевирин бээриниң, хандыраарының база үзе төлээриниң ниити чуруму «Көдээге дузалал ажил-агыйы» программаның шугуму-биле чурттакчы чонга чээли бээриниң саавырынга дүүштүр боттаныр. Ынчангаш өөредилгеге чээли бээрин киригени көдээни хөгжүдериниң тускай сорулгалыг программаларын боттандыраарының хемчеглериниң бирээзи болур. Чээлини агроулетпүр комплекзиниң адырларынга ажилдаар специалистерни белеткээр, а ол ышкаш көдээге ажилдаар эмчи болгаш башкы кадрларны белеткээр өөредилге албан черлеринге өөренир аныяктарга бээр. Көдээ черниң девискээринде доктаамал бүрүктеткен 14 хар ашкан тус-тус кижилерге бээр. 18 хар четпээн сургуулдарга чээлини хоойлу езугаар төлээлеткеннерниң (ада-иезиниң, азырап алганнарның азы хайгааракчыларының) бижимел чөпшээр-жилгези албан бар таварылгада бээр. Чээлини ажыглаарының эң улуг хуусаазы 10 чылдан ашпас. Ында специалисти белеткээр дугайында Керээге дүүштүр (моон ыңай-Керээ) ооң өөредилге албан черинге өөренип турган үези болгаш өөредилгези доозулганының

соонда кол мергежилиниң аайы-биле ажилдап тура, чээли талазы-биле кол өрезин эгидериниң 5 чылдан улуг эвес хуусаалыг үези кирер. Ындыг болганда, чээли эгидериниң эң улуг хуусаазы ийи үе-чадалыг: чээли эгидеринге чиигелде тывыскан үези болгаш өөредилге черин дооскан соонда, чээлини эгидериниң үези.

Чээлиниң түңү болгаш ооң хандырылгасы

Чээлиниң эң улуг хемчээли Керээ езугаар өөредилге албан черинге өөредилгезиниң өртек-үнезин ашпас ужурулуг. Ол ышкаш чээли ап турарның чээлиниң төлээрин хандыраарынга арга-шинээзин болгаш Керээде айыткан өөредилге өртек-үнезин барымдаалаар, ынчалзажок чаңгыс чээли алыкчызынга Устүкү Банкының Баштаар чериниң доктааткан лимидинден ашпас ужурулуг.

Чээли эгидерин хандыраарының негелдези кылдыр банк:

- даанылга (тус-тус кижилерниң, ооң иштинде хоойлу езугаар төлээлеткеннерниң—ада-иезиниң, азырап алганнарның азы хайгааракчыларының даанылгасы), юридиктиг эргелиглерниң даанылгасы);
- долаа салыры (шимчээр болгаш шимчевес эт-хөреңгини долаага салыры, үнелиг саазынарның долаазы), чээлини эгитпейн барган таварылгада оларны орнунга салыр.
- Чээли алыкчызының төлеп шыдаар арга-шинээзинге ооң кол ажилдап турар черинге орулганына немей дараазында орулгаларны санаар:
- ооң ажилдап турар өске черинден орулгалары;
- тус хуузуңда практикадан

орулгалар, азы чок болза хоойлу езугаар чөпшээрээн ажил-чорудулгадан киригени орулгасы;

— өнчү хевиринден хамаарылга чокка ажил-агый чорудулганың орулгасы.

Чиигелделиг чээли—(чээлиниң кол өрезин дуглаарынга өөредилгезин дооскуже соңгаарладыр арга) ону өөредилге албан черинче көдээ ажил-агый бүдүрүлгези өөредип чоруткан болгаш ол ону доозуптарга ажилга хүлээп алып дугайында керээлиг хамаатыларга тыпсыр.

Чээли талазы-биле кол өреге чиигелде тывыскан үени чээли алган кижиниң билдиришкенин езугаар кызырып азы шуут соксадып болур.

Өөренип турар үезинде сургуул өөредилге албан черинден ээлчеглиг семестрни азы курсту эрткен деп бадыткап турар чогуур документиленери, ол ышкаш Керээге немелде дугуржулгаларны, өөредилге өрттээн төлээн дугайында счёту, дыңнадыгы болгаш өске-даа хамаарылгалыг документиленери кириер.

Сургуулга академиктиг шөлээ тывыскан таварылгада (аарааны-биле, саатталган болгаш чаш уруглу апарганы-биле холбаштыр, уруун азыраар апарганда болгаш өске-даа), а ол ышкаш шериг албанынче кыйгыртканда Банк кол өрени база чээли талазы-биле хууларны төлээрин соңгаарладып болур.

Сургуулду коммерциялыг (телевирлиг) хевирин өөредилгезинден бюджеттиг өөредилгеже шилчиткен таварылгада, өөредилге албан черинден үндүрткени таварылгада азы Банкка ээлчеглиг семестрни азы курсту эрт-

кенин бадыткап турар документиленери кирибээнде кол өрени дуглаарының талазы-биле чиигелдезин күш чок болдурар болгаш Банк чээлини хуусаадан эрте эгидерин болгаш чээли тывыскан бүгү үеге санаттыган хууларны төлээрин негээр эргелиг.

Чээли ээлешкениң негелделери өскерилген таварылгада Керээге немелде дугуржулгаларны тургузар.

Чээли акша-хөреңгилериниң күсели-биле экзаменнерни, зачеттарны эде катап дужаарын болдурбас, а ол ышкаш (Банкының буруузу эвес таварылгаларда) торгаалдарны, дүүшпейн барганын, чогуур үезинде өөредилге дээш төлөлгени кирибейн барганы дээш төлээринге Банк хамаарылга чок.

Чээли алыкчызының чээли алырынга кириер документиленери

1. Чээли бээринге билдиришкени-анкета.
2. Өөредилге албан чери-биле специалист белеткээринге керээ.
3. Чээли алыкчызының, ооң хоойлу езугаар төлээлекчилериниң (ада-иезиниң, азырап алганнарның азы хайгааракчыларының), дааныкчыларының, долаа салыкчыларының паспорттары азы оларны бадыткап турар өске документиленери.
4. Чээли алыкчызының (ооң дааныкчыларының) сөөлгү 6 айда орулгаларының хемчээлин болгаш оларның орулгаларындан тыртып турар төлөлгелерни бадыткап турар документиленери:
 - ажилдап турарларга—чээли алыкчызының (дааныкчыларының) ажилдап турар черинден шынзыдылга азы 2 НДФЛ майык

езугаар үндүрүлгелерниң сөөлгү үе-чадазынга хамааржыр шынзыдылга;

— пенсионерлерге—пенсия шынзылдыга;

— хууда сайгарлыкчылар бооп турар кижилерге—чогуур ажил-чорудулганы кылып турар кижиниң ону кылыр эргезин бадыткаан документ база алган орулгаларының болгаш чарыгдалдарының дугайында үндүрүг декларациязы.

Банк албан чери кириген документиленери хүлээп алып болгаш олар саавырларның негелделеринге дүгжүп турар болза, чээли алыкчызы-биле доктааткан майык езугаар чээли керээзин чаргар.

Россельхозбанктың чиигинде дугуржулга чарып ап болуру агроулетпүр комплекзинге специалистер белеткээр ийи аңгы өөредилге албан черлериниң даңазызы бар: дээди болгаш ортумак тускай. Ол даңазыларны Россельхозбанктың албан черлеринге барып көрүп ап болур.

«Россельхозбанк» ААН-ниң Тыва девискээр филиалының немелде офистери республиканың кожууннар төптериниң хөй кезинде ажыттыган, Өөредилге чээлини алып дээш оларга чеде берип болур. Ол дээрже Кызыл-Мажалык, Хандагайты, Мугур-Аксы, Суг-Аксы, Бай-Хаак, Самгалдай, Тоора-Хем суурлар, Чадаана болгаш Туран хоорайлар, ххс Каа-Хем база Кызылда Московская, 2А-да немелде офис. Ол ышкаш Кызылдың Эки турачылар кудумчузуңда, №23 бажында филиалдың бодунга чедип кээп болур.

Самойлов МОНГУШ,
«Россельхозбанк» ААН-ниң Тыва девискээр филиалының директору.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаалдары

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийги чыыжының чаңгыс мандаттыг Ленинградский-2 №3 соңгулда округундан депутат К.С. Дилактың бүрүн эргелерин соксатканының дугайында
2007 чыл. 25.06 Кызыл хоорай 148/847-4

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийги чыыжының чаңгыс мандаттыг Ленинградский-2 №3 соңгулда округундан депутат К.С. Дилакты Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика сайыдының оралакчызынга томуйлааны-биле холбаштыр, «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарының эрге-байдалының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузуңуң 3 чүүлүнүң 2 кезээнге дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийги чыыжының чаңгыс мандаттыг Ленинградский-2 №3 соңгулда округундан депутат Киров Салчакович Дилактың бүрүн эргелерин 2007 чылдың июнь 25-тен соксадыр.
2. Бо доктаалды республиканың «Шын», «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2007 чылда депутаттарының соңгулдаларын эрттирип турда кандидаттың, соңгулда каттыжышкынының соңгулда фондуларының акша-хөреңгилеринден чарыгдалдарының эң улуг түңүнүң дугайында
2007 чыл. 25.06 Кызыл хоорай №148/848-4

Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Хоойлузуңуң 52 чүүлүнүң 6 пунктузуңга, «2007 чылда федералдыг бюджет дугайында» Федералдыг хоойлуңуң 1 чүүлүңе дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Депутаттар соңгулдаларын эрттирип турда соңгулда фондуларының акша-хөреңгилеринден чарыгдалдарының эң улуг хемчээлиниң түңүн тодарадыры болза:
- Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынга: кандидатка—1620 000 рубль хемчээлге, соңгулда каттыжышкынынга—27 000 000 рубль хемчээлге.
2. Кандидаттың, соңгулда каттыжышкынының соңгулда фондуларының акша-хөреңгилериниң хемчээлдерин бо доктаалдың №1 капсырылгасынга дүүштүр тодарадыр
3. Бо доктаалды республиканың «Шын», «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2007 чылдың июнь 25-те №148/848-4 доктаалыңга №1 капсырылга

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле кандидаттың, соңгулда каттыжышкынының соңгулда фондуларының акша-хөреңгилериниң хемчээлдерин

№	Соңгулда фондузуңуң акша-хөреңгилериниң п/п тургустунар үнөр дөстери	түңү (Рубльге)
1.	Соңгулда фондузуңуң акша-хөреңгилеринден кандидаттың (бүрүктеткен кандидаттың) бүгү чарыгдалдарының эң улуг түңү	1620000
	Ооң иштинде:	
1.1	Кандидаттың (бүрүктеткен кандидаттың) бодунуң акша-хөреңгилери, олар каттышкаш графада саны ашпас	1620000
1.2	Кандидатка, бүрүктеткен кандидатка ону депшиткен соңгулда каттыжышкынындан тускайлап берген акша-хөреңгилер (соңгулда каттыжышкынының соңгулда фондузуңдан эвес), ол каттышкаш дараазында түңү ашпас	162000
1.3	Хамаатыларның эки тура өргүлдери. Хамаатының өргүлдериниң ниити түңү каттышкаш тустус хамаатының өргүлдерин ашпас ужурулуг	162000
1.4	Юридиктиг эргелиглериниң өргүлдери. Юридиктиг эргелигнің өргүлдериниң түңү каттышкаш юридиктиг эргелиглериниң тус-тузуңда өргүлдерин ашпас ужурулуг	324000
2.	Кандидаттың соңгулда долаазы	243000
3.	Соңгулда каттыжышкынының соңгулда фондузуңуң акша-хөреңгилеринден бүгү чарыгдалдарының эң улуг түңү	
	Ооң иштинде:	
3.1	Соңгулда каттыжышкынының бодунуң акша-хөреңгилери	27000000
3.2	Хамаатыларның эки турачы өргүлдери. Хамааты бүрүзүнүң өргүлдериниң түңү графада айытынганын ашпас	270000
3.3	Юридиктиг эргелиглериниң эки турачы өргүлдери. Юридиктиг эргелиглер бүрүзүнүң тустусуңда өргүлдериниң түңү графада айытынганын ашпас	810000
4.	Соңгулда каттыжышкынының соңгулда долаазы	4050000

Эрзин кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүннерин албан-хүлээлгелеринден хостаар дугайында

2007 чыл. 25.06 Кызыл хоорай №148/849-4
Эрзин кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының шийтпирлеп бадылаар эргелиг кежигүннери Хертек Кан-оол Шожаловичиниң 2007 ч. 31.05. билдиришкенин, Калинин-оол

Маргарита Кыргысовнаның 2007 ч. 05.06. билдиришкенин сайгарып көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлуңуң 29 чүүлүнүң 6 пунктузуңуң «а» адаккы пунктузуңга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Хертек Кан-оол Шожаловичини, Калинин-оол Маргарита Кыргысовнаны Эрзин кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының шийтпирлеп бадылаар эргелиг кежигүннериниң албан-хүлээлгелеринден хостаар.
2. Бо доктаалды республиканың «Шын», «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Чаа-Хөл кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязынга муниципалдыг тургузуңуң соңгулда комиссиязының бүрүн эргелерин дагзыр дугайында
2007 чыл. 25.06 Кызыл хоорай 148/850-4

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлуңуң 24 чүүлүнүң 4 пунктузуңга дүүштүр, Чаа-Хөл кожуунуң Төлээлекчилер хуралының дилээнге (2007 чылдың май 16-да №25 шийтпир) үндезилээш Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Чаа-Хөл кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязынга Чаа-Хөл кожуунуң муниципалдыг тургузуңуң бүрүн эргелерин дагзыр.
2. Бо доктаалды республиканың «Шын», «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Ш.Ч.МОНГУШ.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретарының хүлээлгезин күсөдип турар А.К. МОНГУШ.

ДЫҢНАДЫГ

Эрзин кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүннериниң бүрүн эргелерин хуусаадан эрте соксатканы-биле холбаштыр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазынга, Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарында, Эрзин кожуунуң Төлээлекчилер хуралында депутат мандаттарны хуваарынга киржиринге чөпшээрелдиг, кандидаттар даңзыларын идип үндүрген политиктиг партияларга, соңгулда блоктарында, Эрзин кожуунуң Төлээлекчилер хуралының бодунга, хөй-ниити организацияларында, соңгулчуларның чурттап, ажилдап, албан хаап, өөренип турар черлериниң аайы-биле хуралдарында Эрзин кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының составының кезини (шийтпирлеп бадылаар эргелиг ийи кежигүн) немей тургузарының дугайында дыңнадып тур.

Саналдарны бо дыңнадыг парлааттыган хүнүнден эгелеп 20 хонук дургузуңда кириер. Саналдар кириер адреси: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, 18. Кабинет 210 (телефону 2-10-09)
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы.

ХООЧУННАР ЧЕМПИОНУ

Тывага шагдаа чериниң тургустунган хүнүнге болгаш пенсионер хоочуннарның «Ветеран» клубунун аяктыгына тураскааткан шыдыраа маргылдаазы болуп эрткен. Ооң-биле чергелештир ук клубту тургузарына кол рольду ойнаан кижилер, ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаты, ИХЯ-ның сайыды чораан, милицияның халажылгада генерал-майору С.С.Б. Монгуш 55 харлаан юбилейин бо хүннерде демдеглээн. Маргылдааның деткичизи юбилар Сергей Сайын-Белекович болган.

Мөөрейге пенсия назылы 20 шыдыраачы киришкен. Олар швейцар система-биле 3 кижилер бүрүзү 30-30 минута үелиг 7 салыг ойнаан. Шаңналдар арбын, алдыгы черге чедир шаңнаан. Бирги черни Волгоградтың милиция школының доозукчузу Таңды кожунну төлээлэн юрист, Даш-оол Ондар 7 салыгдан 6,5 санны алгаш, чаа аяктыгынган «Ветеран» клубтун бир дугаар чемпиону атка төлептиг болган. Ийги черни 5,5 санны Мөңгүн-оол Ондар ээлээн. Үшкү черге 5 санны Каң-оол Саян үнген. Дөрткү, бешки черлерни

4,5-4,5 саннарлыг Оңгак Куулар биле Дардаш Монгуш эжелээн. Шаңналдыг алдыгы черге хары угда 4-4 саннарлыг 5 ойнакчы кирген. Ынчангаш судья коллегиязы Бухгольцун коэффициент санаар системазын ажыглаар ужурга таварышкан. Маңаа коэффициент езугаар 29 санны алган Сырдар Наксыл алдыгы черни ээлээн. Эң улуг назылыг ойнакчы деп тускай шаңналды Алдын-оол Ондарга тывыскаан.

Маргылдааның байырлыг

Шыдыраа спорту

хаашкынынга «Ветеран» клубтун чаа составын 9 кежигүннүг кылдыр бадылаан. Клубтун директорунга эки тура эгелээшкин-биле аяктыгынган Тадар-оол Кууларны бадылаан.

«Ветеран» клубту аяктыгына, доктаамал аяктыгына улуг үлүг-хуузу кириген ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаты С.С.Б. Монгушка улуг назылыг шыдыраачыларның, акшыг берген акааларның өмүнээзинден өөрүшкү-маңнайымны илереткен дараа-

зында йөрээл сөстөрү бараалгаттым:

Бергелерге торлуш дивес
Бежен бештиң бедиин тепкен,
Депутат-даа, генерал-даа
Сергей Монгуш бүдүштүг эр.
Самбога хандыкшааштың
Күштүглерниң аразына,
Даштыкыга хүрешкештин
Хүлер медаль чаалап алган.
Улуг ССРЭ турар шагда
Студент чылдарында,
Мастерге кандидат оол
Мага хандыр чемпионнаан.
Шалап, тулап салып орда
Шыдыраа-даа магаль-ла.
Чаа клуб аяктыгынды
Шынап таптыг ойнаалыңар.
Чаглак черни тыварыңа,
Чаагай үлүүн кириштирген,
Чаңгыс сестүг депутатка
Мактал сөстөн өргүүлүңер.
Юбилар дуңмавыска
Улуу-биле четтирдивис.
Улус чонунуң чоргаар огу
Узун назын назыдазын.
Амыдырал, аяктыг-ишке
Аас-кежиин, өөрүшкүнү,
Кадыкшылды күзевишаан,
Каткы-хөгүлү байыр тудуаал.

Даңзы САЛЧАК,
журналист.

Юбилейиңер-биле

Бистиң эргим ынак ачавыс, кырган-ачавыс **Очур-оол Чадамбаевич МОНГУШ** бо хүннерде 80 харлаанын демдегледип турар. Ол Чөөн-Хемчик кожунунуң Чыраа-Бажы суурунда чурттап олурар. Бистиң ачавыс Тыва Республиканың алдарлыг малчыны база хөй санныг орден-медаль, хүндүлүг бижикилерниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң депутатына база сонгуттуруп чораан партия кежигүнү кижилер.

Ол аяктыг-ижинге ынак, биче сеткилдиг. Ынак ачавыс бистен база чырык өртемчиден чарлып чоруткан. Ачавыс чокта бистиң ишти-баарывысты чылдып, өзүп үнген уявысты соотпайн, сагыш-сеткиливи көдүрүп чоруур ачавыска мөгейип чоруур бис.

Эргим ачавыска, кырган-ачавыска 80 харлааны-биле аас-кежикти, быжыг кадыкшылды, ам-даа бистиң ачавыска чурттап чоруурун күзедивис.

Уруглары, оолдары, күдээлери, кенээттери, уйнуктары.

Хөй-ниити организациясында

ХАЛАС ЭМ ЧОК, А ӨРТЕКТИГ БАР...

Дайынның, күш-ажылдың Чеп-сектиг Күштериниң база эрге-хоойлу органның хоочунарының (пенсионерлериниң) Бүгү-россия хөй-ниити организациязының Тыва Республикада салбыры бодунуң 20 чыл оюн байырлап, демдегледип эрттирип турар. Бүгү-россия организациязы бо юбилейни эрткен чылдың ноябрь айда Москвага демдегледип эрттирген. РФ-тиң Президентизи Владимир Путин ук пленумнуң адресинге өөрүп четтиришкинниң бижин чоруткан.

Тыва Республиканың хоочуннар организациязы 1987 чылдың февраль айның 27-де тургустунган. Организация чөвүлелиниң бо байырлап тураскааткан пленуму июнь айның 28-те болуп эрткен. Пленумга чүгүлө байырлап демдегледип эвес, харын организацияның аяктыгында бар чет-пестерни, бергелерни тода илередип, оларны чайладырда кандыг хемчеглер алза эки дээрзин сайгарып чугаалашкан.

РФ-тиң Президентизиниң 2007 чылда Федералдыг Хуралга чоруткан Айткалында хөй-ниити организацияларын болгаш каттыкшышкынарның ниитилеге ужу-дузазын дугайында онзаалап демдегледип болгай. Пленумнуң киржикчилери ону эки билер болдулар. Эң ылаңгыя олар Президентиниң дараазында сөстөрүн сеткил ханышкыныг демдегледип турдулар. «Хөй-ниити организацияларга күрүне деткичези чылдан чылче өзүп турар. Эрткен чылын оон түңү 500 млн. рубль болган. Бо чылын оон 2,5 катал хөй акша-хөреңги көрдүңер. Кырганнарга хүндүткел чок ниитилелдин келир үези чок».

Бо талазы-биле бисте байдал кандыгы? Республиканың Хоочуннар чөвүлели эрткен чээрби чылдарның дургузунда Тыва Чазак-биле сырый харылзаалыг ажылдап келген. Чазак мурнунга хоочуннарның амыдыралына хамаарышкан кандыг-даа айттыгыларны тургускаш, деткичелер ал келдивис. Шолбан Валерьевич хоочуннарның шийтирлетинмейн турар берге айттыгыларын эки билер, оларны шийтирлээр талазы-биле быжыг тура-соорукту дарга болду. Оон ангыда Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы-биле сырый харылзаалыг ажылдап турар. Чаа томуйлаткан сайт Каң-оол Тимурович хоочуннарның амыдыралын эки билер болгаш хоочуннар чөвүлелинге даянып ажылдаар дээрзинге бүүреливис улуг.

Сөөлгү үеде Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазы-биле хоочуннар чөвүлели

«Чадыр» КБК Боом деп черде 11 га шөлдүг чер участогун хууда дузалал ажыл-агыйларына арендага берип турарын чарлады.

Харылзаажыр адреси: Кызыл хоорай, Бай-Хаакская кудумчузу, б. №2 кв. 182, т: 5-32-47. Надежда Өлзей-ооловна Оюн.

Үш өрээлдиг бажыңны садып тур мен. Чанында черлиг, суглуг, документилери белен, өске кижилер дамчыштыр харылзашпас.
Тел. 8-913-349-32-57; 8-905-920-15-38; 6-21-06.

«КАПИТАЛЬ МЕДИЦИНА КАМГАЛАДЫЛГАЗЫ»

(медицина камгаладылганының организациязының аяктыг-чорудулганы)

Россия Федерациязының Конституциязынга дүүштүр хамааты кижилер бүрүзү кадыын камгаладыр, база эмчи дузазын алыр эргелиг. Кадык камгалалы ийи угланышкыныг болуп турар. Бирээде, эмчи дузазын хандырып чорудары, ийде, ону төлээри. Ам бо рынок экономиказының үезинде медицина камгалалының хевир дээштиг болуп турар. Ынчангаш ыяап-ла медицина камгаладылганының системазы Россияда 15 чыл чедир ажылдап турар. Ыяап-ла медицина камгаладылганына чурттакчы чонну хаара тудары-биле база Федералдыг хоойлуну (1991 чылда үнген «Россия Федерациязының хамаатыларының ыяап-ла медицина камгаладылганының дугайында») күүседир-биле бистиң республикага база ыяап-ла медицина камгаладылганының фондузу 1993 чылдың июль 20-ден ажылдап эгелээ.

Кол сорулга – чурттакчы чонну ыяап-ла медицина камгаладылганына хаара тудуп, полистер берип, эмнелге черлери-биле аарыг кижилерге эмчи дузазын, чедирериниң дугайында дугуржулгаларны кылып, камгалаттыгынган хамаатыларны эмнеп турар байдалын, шынарын хынаары. Бо сорулгаларны 2006 чылда февраль 1-ден эгелеп ажылдап эгелээ хоойлу езугаар медицина камгаладылганының организациязы «Капиталь медицина камгаладылганының» филиалы Кызылда ыяап-ла медицина камгаладылганының хүлээлгезин күүседип эгелээ.

Республиканың аяктыгынган турар чонун (203.939 кижилер) ыяап-ла медицина камгаладылганына хаара тудары-биле республиканың Чазак чериниң удуртулгазы-биле дугуржулганы кылган (20.01.2006). Чаа хевириниң эмчи полистерин хамаатыларга берип, бичии уругларга 18 харга чедир узатпас база пенсионерлерге, ажылдап турар хамаатыларга дугуржулга езугаар узатып берип турар. Бир эвес дүрген эмчи дузазын херек апарган үеде, холунда полис чок таварылгада, эмнелге черлери, эмчилер эмчи дузазын ыяап-ла көргүзүр ужурулуг, ойталаар эргези чок. 2007 чылдың эгезинден турум чурттаар чери чок хамаатыларга (бомж) социал дуза чедирип турар төп-приют-биле дугуржукаш, полистерни берип, дугаарын эмнелге черлеринче дамчыдып эгелээ бис, моон мурнунда эмнелге черлери оларны халас эмнеп турган.

Республиканың 30 эмнелге черлери-биле (кожууннарның төп эмнелгелери база республиканың, Кызыл хоорайның) лицензиязының аайы-биле республиканың чонунга халас эмчи дузазын чедирер. Програмага дүүштүр дугуржулгаларны кылган ажылдап турар. Эмнелге черлери эмчи камгаладылганының организациязына «Капиталь медицина камгаладылганы» аарыг кижилерни эмнээни дээш реестри-данзыны дуглаарга, экономистер хыналданы чорудар. Хыналданың түңнели-биле акшаландырыш-

кынны чорудуп турар. Ол дээрже 5 статьяларны хандырып турары болур: эмчи аяктыгынгаларының шалыңын, эмнер, аарыг кижилерни чемгерери, эт-херекселге чарыгдал бооп турар. Чамдык үеде, чижээ, чыл төңүзүнде азы чыл эгезинде акшаландырышкын саадап, бергедей бээр таварылгалар бистен хамаарышпас, Сан-хөө яамызының бюджетти сайгарып турарында улуг чылдагаан бооп турар.

Бо чылдың 4 айын (январь-апрель) ап көөр болза, 417.854 аарыг кижилерни республиканың эмнелге черлеринге эмнээ.

Стационарга (чыдып эмнээшкин) 33541 кижилер, хүндүскү стационарга – 6179 кижилер; амбулатор – поликлиникаларга – 351119 кижилер, дүрген дуза чедирери – 27015 кижилерге кылган. Бо аарыг кижилерни эмнээни дээш 398798758 рубльди төлээп, күүсеткен хуузу 99,7. «Капиталь медицина камгаладылганы» филиалына эмнелгелерден келген даңзыларны төлүңгү экономистер хыналданы чорудуп, частырылгар бар болза, эмнелге черлеринге экономиктиг торгаалды салып турар. Республиканың эмнелге черлеринден эки көргүзүлгелер эмнелгелерге: республиканың уруглар эмнелгези, перинаталдыг төп, республиканың №1 эмнелгези, чугула херек эмнелге херекселдерин 770 муң рубльге республиканың дыңнаары багай, дүлей уругларга херек төптү, стоматология поликлиниказынга, республиканың № 2, № 3 эмнелгелеринге Баштаар черниң шийтири-биле садып берген.

Аарыг кижилер эмнелге чыда эмнедип турган үезинде чугула эмнер садып турган таварылгада, ол эмнер тускай програмада кирген болза, билдиришкини камгалаттырган хамаатыларның эргезин камгалаар төпче кирип болур. Эмнер садып алган чек аптекадан, эмнерниң адын бижип каан документилерни бээр. Эмнелгелер-биле сайгарылганы чорудуп, бир эвес чугула эмнер садып турган болза, хамаатыга агар санынче эмнерниң өртүзүн эмнелге черинден тырткаш, шилчидип бээр. А бир эвес аарыг кижини эмнээни шынары чавыс, хамаарылганы эмчилерниң талазында багай болган болза, билдиришкини кирип болур. Сайгарылга-хыналданы төптүң эксперт эмчилери хынап көргөш, чогуур түңнелди үндүрер. Бистиң кол сорулгавыс – аарыг кижилерниң эмнээшкинин экижидери.

Билдинмес айттыгылар бар болза, бисче долган, сүмелерни ап болур. Адресивис: Красноармейская 76, 1-ги каът, каб. 106, 4-кү каът, каб 401. Телефоннар: 2-25-82, 2-24-92.

Нина ОЧУР,

«Капиталь медицина камгаладылганының» Кызылда филиалының директорунуң оралакчысы.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазак.

Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 2-01-35, редакторунуң оралакчысы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдист — 2-18-10, культура, өөрөдилге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ аяктыг-агый, үлетпүр килдистери — 2-17-09. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катал үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 8258. Чагыг 77.

АГАР САНЫВЫС: № 4070381040000010000 Б ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН — 1701008465; корр сч 3010181060000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээ.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-ниң «Тываполиграф» Күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыгынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айттыгынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыгылары дээш авторлар боттары харылылаар.

ШЫН

e-mail: shyn@tuvu.ru Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100